

A KOLOZSVÁRI
ÖTVES LEGÉNYEK STRIKEJA

1573-ban és 1576-ban.

DEÁK FARKAS

II. TAGTÓL.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

(Olvastatott a Magyar Tud. Akadémia II. osztályának 1886. márcz. 8-án
tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1886.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

Első rész.

I.

Az 1573-ik év nyarának egyik szép reggelén a Kolozsvár városában lakó 29 ötves mester, a két czéhmesterrel együtt, hiába várták, hogy a legények (fámuli) a művet a műhelyben (officina) megkezdjék, mert az azon a napon és a következő napokon sehol sem történt meg. A mesterek bámúlva néztek az üres műhelyekbe s aztán az apródokat (tyrones) és szolgálókat kérdezték, hogy: Hol vannak a legények? Ezek elmondták, hogy a legények magokra öltötték ünneplő ruhájokat s kora reggel elmentek hazulról. A mesterek azonban már előre sejtették s tudhatták, hogy mi baj van, mert hisz hetek óta ismeretes volt előttük az ifjúság elégedetlensége, zugolódása s a szép szóra elég sokáig is hallgattak a legények, de minthogy a mesterek semmit se tettek az ifjak kívánságának teljesítésére, végre kitört a zivatar s most, midőn a szó szoros és modern értelmében vett *strike* — munka-szünetelés — előttük állott, kissé még is megdöbbentek. Aztán ők magok is lassanként az utcákra gyülekeztek s megtudták, hogy a legények, Balassi Gergely, Beregszászi Lukács, Szászfenessi Bálint, Kardos (Kádár) Mihály, Ötves Antal és Kovácsi András öreg legények vezetése mellett, össze vannak gyűlve az úgynevezett *atyamester* házánál és udvarán. Később az események láncozatában az is kiderült, hogy a legények leghathatósabb támogatója, tanácsadója és izgatója, egyik mester-társuk: Választó Gergely, ki úgylátszik, engesztelhetetlen módon haragudt a Szebeniekre; de hogy miért, azt az előfordult okiratokból ki tudni nem lehetett.

A népszerűbb mesterek az atyamester háza felé sétáltak s kezdték hívogatni a legényeket a munkához, de a legények

vonakodtak gazdáikat követni. Végre, mikor a czéhmester: Filstik Péter uram is, szintén több mester kíséretében, a helyszinén megjelent s ünnepélyesen felszólította a legényeket, hogy térjenek vissza gazdáikhoz és folytassák tovább műveket, ezek is magok közül szóvivőt választván, kijelentették, hogy ők a műhöz vissza nem térnek mindaddig, míg az ő sérelmök orvosolva nem lesz; sérelmök pedig, a mint azt már máskor is előadták, abban áll, hogy: »a szebeni ötvesek elhatározták, 1-ször hogy: magyar születésű (nem csupán erdélyi magyart érve) legénynek a magok műhelyökben munkát egyáltalában nem adnak s ha adnak is, legfeljebb csak két héttig (14 napig), azon-
tul semmi esetre sem,

2-or hogy, a magyar születésű apródot (inast) az öt-
vesség megtanítása végett magok közé semmiképen fel nem
vesznek.¹⁾

Amíg tehát a kolozsvári ötvesek a reciprocitás elvével fogva ezeknek teljesen megfelelő határozatot nem hoznak a szászokra nézve, addig ők egy perczig sem dolgoznak, mert a szászok ez eljárása egyfelől lealázó a magyarságra nézve, másfelől a tanuló — vándorló — ifjúságra nézve felette káros.

E fő nyilatkozatokon kívül azt is kívánták, hogy a jelenleg Kolozsvártt dolgozó szász ifjakat azonnal keltsék fel a műhelyből s azoknak többé művet ne adjanak.²⁾

Volt ekkor néhány szász ifjú ötves legény a városban, de különösen a szebeni születésű és Szebenben felszabadult Széler János (Hannes Seiler) ellen fenekedtek, ki egyik elsőrangú mester Budai Tamás műhelyében dolgozott s követelték, hogy azonnal üzessék el a városból.

A mesterek, amint szokás mondani: *ad referendum* vet-
ték a határozottan fogalmazott sérelmeket és postulátumokat

¹⁾ »Hungaricæ nationis juvenibus et adolescentibus in ipsorum officina, confraternitate, seu cella labores convetos ultra spacium duarum hebdomadarum dare exercere ac continuare, eosdemque ad addiscendum artificium aurifabrile suscipere non sūt fas, conclusissent et determinassent.«

(Transmissió a fejedelem sílibe. Kredetiije az Erdélyi Múzeum le-
véltárában.)

²⁾ Ez időben lehetett Kolozsvártt 50—60 ötves legény. D.

s másnap reggel így feleltek: »Az igaz, hogy a miket ti mon-
dottatok a szebeni ötvesek végzéséről, sérelmes dolgok s a régi
jó szokások, a czéhek szabályai és az ország törvényei ellen is
vannak; de mi nem hozhatunk hasonló határozatokat, mert
hisz akkor ugyanazon bűnben incurralnánk; épen azért a mes-
terek által a szász ifjaknak is megmondhatjuk a ti kívánság-
tokat, de törvény erejével el nem űzhetjük őket; azonban
komoly ígéretet teszünk néktek, hogy a dolog mibenlétének
törvényesen végére megyünk s ha a vád alaposan be lesz bizo-
nyítva, a törvénytől s a felséges fejedelemtől kérünk büntetést,
orvoslást, elégtételt.

Azért tehát bizzatok bennünk, mi a sérelem miatt elég-
tételt szerzünk a szebeni ötvesektől, s helyre állítjuk mind a
régijó szokásokat, mind az ország törvényét. Térjetez tehát
vissza a munkához s ne növeljétek a kárt, a mit eddig is okoz-
tatok az által, hogy a művelést félbe hagytátok.«

Most aztán az ifjak vették fontolóra a tett ígéreteket s
természetes, hogy annyival hajlandóbbak voltak a munkához
visszatérni, amennyiben a sérelem jó nagyrészen inkább poli-
tikai s közjogi természetű volt s jóllétükkel és a mindennapi
kenyérrel nem állott oly közvetlen viszonyban, mint például a
napjainkban előforduló strike-ok indító okai. És nekik tulaj-
donképen saját mestereik bánásmódja, munkabérök s élelmez-
tetésük ellen ez *uttal* semmi kifogások sem volt.

Máskülönben sem lehettek az akkori strike-ok oly mér-
gesek, mint a mostaniak, mert a gyári ipar ezer meg ezer mun-
kást pótló gépeivel még ekkor sehol sem mutatkozott, s a még
megmaradt munkásokat is zsarnoki hatalma alatt tartó, s a
kézimunkát elnyomó nagy tőke még akkor nem halmozódott
együvé. Magok a mesterek is csak legfennebb takarékosok, jó
móduak lehettek, de ép a czéhrendszerrel fogva, a szó mai ér-
telmében, még gazdagok is csak kivételes esetekben voltak.
Aztán a strike-oló munkások gazdáikuál levén szállásban, ve-
lők együtt étkezvén s minden bajaikban, örömeikben velők
mintegy osztakozván, egészen másnemű viszonyok fejlődtek ki
a munkás és munkaadók közt, mint napjainkban. Elég az
hozzá, az ötves legények megadták magokat oly feltétel alatt,
hogy a kolozsváriak a szebeni ötveseket felszólítják, magyará-

zatot kérnek s illetőleg ha szükség, be is perlik s a viszonyok egyenlőségét, kölcsönösségét, a statutumok és régi szokások értelmében helyreállítják. »Jól van tehát — mondá a vezérekedő legény — ők visszamennek a műhelybe s folytatják a munkát, de ha a mesterek a dolgot elhanyagolják, ők felkerekednek s egytől egyig mind kivándorolnak más városokba, más országokba.«

Lehet s van benne valószínűség, hogy a kolozsvári ötvesek egyrésze tudván a szebeniek csinját, nem bánta az egész strikeot, s magában helyeselte a dolgok ilyen fordulatát és óhajtotta a szebeniek megbüntetését vagy legalább megzabolozását, de az bizonyos, hogy egyelőre ők sem voltak tisztában a teherrel, a mit magokra vállaltak, mert olyan öt esztendeig tartó pert vettek a nyakukba, melyből csak is azon az egyetlen utómódon szabadultak, hogy véletlenül igazuk volt. Másfelől azonban az is kétségtelen, hogy a legények strikeja alkalmas ürügyül szolgált a mestereknek ama per megkezdésére és folytatására, mely a fejedelem körétől le az utolsó falusi mesteremberig a társadalom minden rétegében népszerű volt, mert hisz az egész ország jól tudta már a szebeniek eljárását s néhány év óta már-már statutummá szilárduló szokásos fogásaikat.

Akármilyen volt azonban a kolozsvári ötvesek gondolkozása, a pert a legényekkel kötött kiegyezkedés értelmében meg kellett kezdeni, mire nézve első teendők voltak az esketési vagy tanuvallató-, idéző (compulsorium-, citatorium mandatumok) ¹⁾ parancsok kieszközlése, ügyvédek bevallása s más efféle megelőző törvényes lépések.

A kolozsvári ötvesek egyik prokátora tehát — valószí-

¹⁾ Az egyik compulsorium mandátumban a következő homoregiások vannak előszámlálva: Kereszturfalvi Csákány Balázs; Bongárthi Pistáki Lukács; Radovánzy Márton diák; Ippi Tamás diák; Szentegyedi Deák Gergely; Székelyvásárhelyi Arzél Máté; Szebeni Bathai János diák; Kállay Dometer; Kidei Ilyés Lőrincz; Rödi Bárczay Máté; Mohai János; Baxas Mihály diák; Borsoló János; Bárczay János diák; Lippai Mihály diák; Deák Márton tordai jegyző; Borbély János székesfehérvári dietum; Koppányi Lőrincz; Bácsy Tamás diák; Kolozsvári Fekete Máté, (1575.) (Eredetije a kolozsvári múzeum levéltárában. Ötves czéh okiratai.)

nüleg Borbély János — megjelent Szebenben s ott a város bírāja elé idézván az ötves czéh tagjait, egyetemesen és egyenként, egyszerű kerestet levelében egyebek közt így szól: »Tekintetes nemes és tiszteletes Király-bíró és Székbíró uraim, azért hívtuk Ketek eleiben ő kemöket törvényre, hogy a mi fiaink és az nállunk tanult szolgálk, tudniillik az magyar ötves legények minékünk gyakran panaszkodának, de kiváltképen jelesen most ilyen szókkal, hogy itt az szebeni ötves mester uraim köztük elvégezték volna, hogy nekik magyar ötves legényeknek mívet ne adnának tovább, hanem csak az ő végezésök szerint való rövid napig; ki nekik magyar ötves legényeknek igen terhes volna, ez okáért kívánják vala mitőlünk mint uroktól és attyjuktól, hogy mi is a szebeni ötves mester uraim legényeinek mívet ne adnánk. De mi ebben őket még ez ideig meg nem hallgattuk. Ez okáért mostan immár minket egyszermind (=minyájan) elhagyanak, ki nekünk nagy kárunkra vagyron, mert nekünk az mi míveink inkább nagyobb részére uraktól és az nemességtől vagyron, kinek elvégzésének napokat is töttünk. Ez okáért kényszerítettünk nekik megigérni, hogy az ő panaszkodásuknak végére megyünk és nekik azután választ tészünk. Így ültethettük le őket addig, míg innet bizonyos választ viszünk nekik. Azért a ti végzéstöket mi megbizonyítjuk, bocssáson ki az törvény az megbizonyításra.

Továbbá kívánjuk Ketektől azt is megérteni, hogy ha Ketek felveszi-e az mi fiainkat az ötves műnek megtanítására, miképpen hogy mi felvettük és felvesszük a Ketők fiait? Erre is törvény szerint való bizonyos választ várok Ketöktől, ha szükség leszen e mellett több szónk is leszen.«

A kerestelvel beadván, a bíró a szebeni ötves-czéh jelenvaló képviselőivel hosszasan tanácskozáán, azt felelték, hogy ők nem értik, mit beszél a kolozsvári prokátor, mert az a nyelv, amelyen szólott és amelyen a kerestelvel is írva van, előttük ismeretlen. Ekkor aztán a prokátor — amint a kolozsvári ötves czéhez beadott jelentésében megjegyzi — egy fordítót keresett, »mert szászul kellett nekik megfordíttatnunk«; talált is egyet, aki megfordította 27 pénzért. Ez okáért kellett egy egész nappal tovább maradnunk. Ekkor aztán azt a választ adták a kolozsváriaknak, hogy: Szent Bartalus (tán Ber-

talán auguszt. 24-én) napja után három nappal menjenek be, ha addig meg nem békülhetnek (t. i. a legényekkel), addig ők is reá felelnek és akkor törvényt mondanak.

II.

Most már fő dolog a bizonyítás s ennek leghatalmasabb eszköze a tanuvallatás. Amit a kolozsvári ötves legények állítottak, amit elhittek és tudtak a kolozsvári ötvesek, a mi szóbeszéd tárgya volt az egész országban s a minek alapján kezdtek a nagyfontosságú perhez, azt most törvényes módon, a törvény követelte alakban be is kellett bizonyítani, mi végre a legkiterjedtebb tanu-vallatást kelle eszközölni az egész országban.

A szebeniek ez ügyben az egyenes vádat és az egyenes válaszolást kikerülő úton védekeztek s azt mondták, hogy nékik a magyar legényekre vonatkozó semminemű különös vagy titkos statutumaik sincsenek, ami pedig az inasságot illeti, soha magyar gyermek hozzájuk nem folyamodott s ők e részben ugyan azon módon élnek, mint a többi városok, t. i. Brassó, Beszterce, Segesvár, Medgyes; mert ez időben csak ezen városokban voltak rendszeres czéhek és természetesen a perlekedő két városban. De ők úgy tudják, hogy épen a kolozsváriak üldözik a szász legényeket, eltiltják a munkától s megtagadják tőlük a mester-remeket; és így erőszakosságot követvén el, képzelt sérelmükért két úton akarnak elégtételt szerezni, t. i. *via juris* minthogy pert kezdettek és *via facti* minthogy megvonják a szásztól az igazságot. Természetes tehát, hogy állítmányaikat és ellenvádjaikat nekik is bizonyítaniok kellett s így az ő érdekekben is irattak kérdőpontok,¹⁾ állítottak ki parancsok és történetek tanukihallgatások.

Lássuk tehát e vallomásokat rendre, mert ezek sajátságos világot vetnek az egész kérdésre, sőt az egész erdélyi ötves műipari életet is eddig ismeretlen új oldaláról és új színben tüntetik elő. Úgy az egész czéhek, mint az egyes mesterek gon-

¹⁾ A kolozsvári ötves czéhnek az erdélyi muzeumban fennmaradt iratai közt a kérdőpontoknak (*actum s innen de utro*) egy példánya sem maradt fenn, csak is egy helyt van feljegyezve egy pár kérdés; de a feleletekből látni lehet, hogy mik voltak a kérdések.

dolkozásával, felfogásával ismertetnek meg úgy az egyik, mint a másik részen s mikor aztán a tanuvallomásokat végighallgattuk, annyira ki van elégfíve kíváncsiságunk, mintha mi magunk lennénk a bírák s oly nyugodtan alkothatunk véleményt s oda gondolva a politikának is egy pár olajcsöppjét, az ítéletek felolvasása csaknem feleslegessé válik s a per teljes bevégződése csak mint külön álló történeti esemény bír némi érdekekkel.

Hallgassuk meg már most a tanuk vallomásait. *Első tanu Seiler János* (Hannes Seiler, későbbi években Széler János)¹⁾ Budai Tamás ötves mester és esküdt polgárnak legénye így vallott: »Nékem az én társam Abrugányai Jakab beszélt, a ki a mult évben velem szolgált, hogy mikor ő szebeni ötves mester Bak Pálnál inas (discipulus) volt, érkezett oda bizonyos magyarországi ötves legény, a kit az nevezett mester rövid időn elbocsátott, így szólván: azért bocsátlak el, mert a mestereknek nincs szabadsága magyar legényt tovább tartani.²⁾ Azután öt évig Németországon voltam s most, hogy haza jöttem, nem tudom, ha megvan-e Szebenben az a régi szokás, hogy a magyaroknak nem adnak munkát. (1573.)

Második tanu, Antal mester kolozsvári ötves így vall: »1566-ban mikor a mesterség gyakorlására Szebenbe mentem, megtaláltam több ifju ötves legényt s felkértem őket, hogy a szokásos mód szerint (modo solito) a mestereknél nekem a munkára helyet és alkalmat keressenek. Szét menvén a városba, később hozzám vissza tértek s elbeszélték, hogy mindenik ötves mesternél voltak. Amazok elsőben is nemzetségemet (genus) kérdezték s midőn ezek megmondták, hogy magyar vagyok, azt felelték, hogy nincs munkájok és szolgára sincs szükségük. Es midőn így mester és munka nélkül üldögélnék, *Besztercei Antal* ötves mester, mind maga hívott, mind szolgája által kéretett, hogy egy vagy kétheti munkára hozzá álljak be, a kihez be is álltam s midőn már műhelyébe dolgoztam, egy bizonyos

¹⁾ Egy sokáig virágzó kolozsvári magyar család törzstagja, mely az ötvesiséget a XVIII. században is folytatta. Lásd a család egy tagját a XVII. században Wesselényi Anna leveleiben.

²⁾ »Quia magister famulam ungarum tuendi libertatem non habere.« Erdélyi Múz. levéltára. Ötves iratok.

napon jöve hozzája Fenessy Bálint mester s a szászok nyelvén sokáig beszélgetett Antal mesterrel; végre elmenvén, hívatott engem a gazdám s monda: ha nem tudnád, hogy nállunk milyen rend van, neked megmondom; nehéz büntetés terhe alatt azt határozták, hogy egy mester is magyar ötves legényt kéthétnél tovább tartani ne merészeljen; de én neked azt tanácsolom, jőj a czéhmesterünk házához a gyűlésbe, mely ma tartatik s oda jöve teled okát így add elő a mestereknek: »tisztelem uraim, azért jöttem, kérdezzem meg az okát, hogy magyar mester legényeknek miért nem engeditek, hogy kéthétnél tovább dolgozzék és a feleletet itt bevárom;» de az Isten szerelmére kérek, valakinek el ne mond, hogy ezeket töllem értetted. Ennek utána — folytatja vallomását Antal mester — elmentem *Gubis Tamás czéhmester* házához s aajtaján kopogtatván, ő maga lépett ki és okát kérdé a kopogtatásnak, én megmondtam és kértem, hogy bocsásson a czéh elibe, de ő megtagadta és körülbelől így felelt: *Megakarod te változtatni a mesterek szokását? ha valakinek szüksége van reád, senki se tilt téged a munkától.*¹⁾ Én onnan eljöttem és tovább nem tudakoztam és kijelenttem, hogy Brassóba akarok menni. Gazdám megadta az engedélyt az eltávoztatásra, munkabéremet kifizette s magához híván, így szóllott: »Fáj a szívem, hogy tégedet jámbor szolgálóm el kell bocsátanom, de másként nem tehetek,²⁾ mert megállapítottuk magunk közt, hogy magyar legényt senki se merjen tartani, de ne légyen az én szóm, mert a terhes büntetést ki nem kerülhetném. Esztendő eltelvén, Brassóból Gyulaféhevárra mentem *Ötves Mihályhoz*; oda jött egykor Antal mester is Szebenből, a kit midőn vendéglőjében meglátogattam, mindjárt kérdeztem: hát a magyar ötves legényeknek most se szabad Szebenben dolgozni, mire ő így felelt: »kedves öcsém, a mit egykor Szebenben mondtam neked, most se tagadom, mert most is csak úgy áll a dolog, habár mi ketten, t. i. én és *Ötves Jakab*, egy marca tiszta ezüstöt szívesen fizetnénk a czéhnek, ha nekünk megengedné, hogy magyar legényeket tart-

¹⁾ »Volens tu permutare magistros, si cui opus eris nemo te ab opere prohibet.«

²⁾ »Dolore cordis tangor, quod te probe mihi servientem dimittere cogor, sed aliter facere non possum« etc.

sunk, de ezt semmi módon meg nem nyerhettük.«¹⁾ (1573. szept. 4.)

Beregszászi Lukács tordai ötves vallomása majdnem egyforma Antal mesterével. Ő is Szebenbe megy s munkát kap a magyarokat kedvelő *Tamás mesternél*, eltiltják a munkától, Brassóba megy, más esztendőben, mikor hazafelé indult, meglátogatja Tamás mestert s tréfásan kérdi: »hát miért nem szeretik a magyar legényt Szebenben?« »*Én bizony szeretem* — feleli Tamás mester — *ép anyagira* — *sőt inkább mint tulajdon szász nemzetemet* (quam propriam nationem Saxoniam), *de némely mester a czéhben ráuk kiált, hogy ne merészeljünk magyart tartani!*«

A Gyulaféhevártt tartott tanuvallatáson *Ötves Péter* így vall: »Mikor egyszer Szebenbe mentem vala, szállék Ötvös Tamásnál, gyülenek oda hozzám az ötves mesterekben, mikor mulatnak vala, kérdém őket, mi dolog, hogy nem tartatok, szerető uraim, magyar legényt, némelyek mondák, bizony örömet tartanék, ha módja nem volna (így).²⁾ Annak utána ismét kérdém Ötves Tamást az gazdám, ki most meghalt, mi dolog édes Tamás uram, hogy mennyi míved vagyon és nem tartasz magyar legényt, nám mind untalan jönnek magyar legények hozzátok, monda: bizony örömet tartanék édes Péter uram, de nem szabad. Mondék, miért nem szabad. Monda, azt végezték az mesterek az czéhébe, hogy senki két hétnél tovább mívet ne adjon az magyar legénynek, mert megbüntetik. Erre mondek, miért édes Tamás uram, hogy azt végeztétek. Monda: *mert a magyar legények igeu nagyakarók, nem akarnak kesztyűt csinálni és egyéb apró mívet, hanem felkelnek és menten elmennek a mihelyből.* Annak utána nemcsak egyszer jöttek ide sokadalomkor hozzám, veteködtem (vettekeöttem = vetekedtem, vetélkedtem = vitalkoztam) házamnál velök és mond-

¹⁾ »Care frater quid tibi Gibinii indicavi, non negabo, quia et in presentia sic se res habet; nos tamen ambo cum domino Joschimo Aurifabro unam marcam argenti puri in eorum libenter offeramus si nobis hungarum famulum tenere permitterent, sed nulla ratione impetrare possumus.«

²⁾ E vallomás magyarul van bevezetve a transmissióba; úgy gondolom, azt akarja mondani: *ha bíbjé nem volna.*

tam nekik: Im nem adtok az magyar legénynek közöttetek mívet, de bizony sem legényeteknek sem inasotoknak nem adnak az magyarok is mívet, ha ezt megtudják, meglátjátok ti is ha jobb leszen. Követtem annak utánna is nemesak egyszer *Ötves Orbánt* és *Ötves Bálintot* és többeket is közüllök, hogy miért nem adnak az magyar legénynek mívet, mind azt mondták, hogy nem szabad. Jöttek ötves legények is onnat Szebenből magyarok hozzám és ezt mondták. Im ez íreg (=öreg?) bestye kurvafi szászok Szebenben nem adnak mívet, im vissza kellették jönnök. Nállam voltak szálláson. Hallottam többektől is ezféle szókat. (1573. szept. 2-án)

Következnek más gyulafehérvári vallók. *Balássy Gergely* megeskettvén, kikérdeztvén, így vallott: Mikor 1569. esztendőben valami dologért Szebenbe mentünk volna Csizmagyártó Jakabbal, fehérvárrival, szállánk meg Szebenben Pál Baknál és mikor Pál Baknak szóllottam volna, mi oka, hogy az magyar legénynek ötvesnek itt az szebeni ötves czéhbe, az itt való ötves mesterek két hétnél tovább mívet nem adnak és Pál Bak az mi gazdánk azt felelé erre, hogy: »Bizony — úgymond — én örömet adnék tovább is két hétnél, de egy néhányon az uraimban bánják, hogy mi legényt tartunk, hogy ő nekik oly igen bőven mívek nincsen, sőt inkább némelyik még legényt sem tarthat, de ezek bánják és irigykednek mi reánk, mi nekünk mindenkor legények vannak egy néhányunknak, sőt ugyan el is végezték, hogy két hétnél tovább magyar legénynek mívet ne adjanak, de bizony én bánom, nincs mit tenem róla, mert ha most magyar legény jőne is, örömet mívet adnék neki, de azért nem merném két hétnél tovább tartani, mert el vagyon az köztük végezve, hogy senki tovább ne tartson magyar legényt s ne adjon tovább két hétnél mívet neki. Ekkor velem vala Csizmagyártó Jakab is együtt. Én ezt hallottam Pál Baktól.

Csizmagyártó Jakab gyulafehérvári: Én Balási Gergelyel, az előttem vallóval Szebenben együtt valék Pál Bak házánál és én is mindazont hallottam Pál Bak szájából az magyar legények nem tartása felől, az mint Balási Gergely én is mindazont vallom, azmint az előttem valló vallott az dologról.

(*Gregorius Aurifaber Pomeranus Albae-Julienensis Illustrissimae, Dominationis Vestrae Imaginem factor.*)¹⁾ Ötves Gergely így vall: »Az elmúlt farsangon mentem vala Beszterczére és mikor a czéhmesterekkel szemben lettem volna, kérém azon, hogy nekem adnának egy bizonyság levelet, hogy én minden mesterségemet megcsináltam és minden igazságát az czéhnek megadtam, hogy a mely legény én nállam lakik, legyen szabad mívelni mindenütt. Először azt mondák, hogy ők nem adnak levelet és hogy valaki — úgymondának — nállad mível, annak ők mívet se adnak, meg is vagyon tiltva, hogy a ki nállad mível, mívet annak ne adjanak két gira birság alatt, mert azt mondják, hogy harmadába adsz mívet az legénynek. Én osztán azt mondtam, ha nem adnak bizonyság levelet, sem legényemnek nem adnak mívet, a ki nállam mível, tehát bizony törvénybe hívom őket érette. Azután tanácskozának és bizonyság levelet adának, hogy szabad legényt tartanom, mert megadtam az czéh igazságát. Kérdém azt is tőlük, hogy ha adnak-e mívet annak, az kit én az műre tanítok, azt mondák, hogy: *magyar gyermeket az műre ne tanítsak, mert — úgymond — közön-séggel végeztük azt el mind itt, mind Szebenben, hogy senki közüllök az ötves műre magyar ember gyermekét ne tanítsa meg.* Én azt mondtam: Miért nem szabad jámbort tanítanom, bizony én tanítom, meglátom, a ki nem ad mívet neki.

Ismét valánk Fogarasban, az szebeni Ötves Dávid mondá azt, hogy ők azt végezték köztük, hogy tovább két hétnél magyar legényt senki köztük ne tartson, se mívet ne adjon annál tovább, én ezt tudom.«

Kardos Mihály ölyvesi így vall: Én Szebenben lakám Ötves Imrénél hat hétig, egykor az uram egy ajtócsattanásért megharagvék reám, én is töle eljövék miatta, az uton, hogy jövék vala, talála egy szász legény reám az úton, kérdé hová megyek és meddig (meddek) laktam Szebenben, megmondám, hogy máshová megyek, azt is megmondám, hogy hathétig laktam ott. Az szász legénytársam azt mondá, hogy *bizony az gazdádát megbüntetik ha megtudják, hogy anynyit laktál ott,*

¹⁾ Egy új festőnek neve, ki úgylátszik külföldi származásu, de Gyulafehérvárt telepedett le s a fejdelem Báthori Istvánnak arczképét festette.

mert tovább két hétnél nem szabad magyar legényt tartani nyolcz forint bírság alatt. Én kérdém, ki végezte el azt s miért. Azt mondá, hogy ugyan csak nem szabad két hétnél tovább tartani. Az szász legény Kolozsvárra jöve velem Budai Tamáshoz lakni, nevét bizony nem tudom kicsoda, de én tőle ezt hallottam.

Leones Bálint szászfenesi: Immár vagyon hatodfél esztendeje (tehát 1567-ben), hogy Chizbert Bálint jött vala oda hozzánk Fencesre és engemet más ottvaló társommal elvin (wyn = víve) Szebenbe, engemet ő magánál hagyta, az társomat adá más mesternek, az mestere az társomat kérdé, hogy ha fenesi fiu és szász fiu, különben be nem vövék, hanem hogy megbizonyítsa ő azt, hogy szász fiu és ugy veszik be, tarsam mondja vala hogy szász fiu, de nem hívék, hanem hogy megbizonyítsa, levelet hozzon rólla. Társam is haza jöve félesztendő mulva utánnam, én is onnét négy hét mulva eljövök. Ennél többet nem tudok. ¹⁾

Mіндеzen tanuvallomásokat azonban érdekesen egészíti ki Segesvár ²⁾ és Brassó városa ötveseinek nyilatkozata; mellőzvéen a szokásos bevezető sorokat, a segesváriak így szólnak: »A köztünk időző Ötves Márton és Ötves Gergely szebeni mesterek felhívtak bennünket, hogy kérdeznők meg *Ötves Gergely, Ötves Károly, Ötves Dániel* és *Goldner Lénárd* polgártársainkat, hogy minők ama szabályok (statutumok), melyek szerint a segesvári ötvesek élnek, a magyar ötves legényekre és inasokra vonatkozólag? Felszólittatván, hogy jó lelkiismeretök s hitök szerint valljanak, ők egyhangulag mondották, hogy ők soha magyar nemzetiségű ifjat a mű tanítására be nem fogadtak, s nem is szándékoznak (t. i. befogadni). És ugyanezek a tanúk vallották, hogy ők a magyar legényt a művelésre és a műhelybe az articulusok és a czéh jogainál fogva soha tizenégy napnál tovább nem tartották, és ezeknél fogva egy mes-

¹⁾ Datum Albae Juliae feria tertia proxima post festum assumptionis Mariae virginis a. d. Millesimo quingentesimo septuagesimo tertio. (1573.) (Kedd aug^{us} 18-án.)

²⁾ Segesvár városa ötveseinek nyilatkozatáról mondja transmissio-nale, hogy *németből* fordítottatott latinra (= ex germanico in latinum ser-monem translatae.)

ter se kényszeríthető, hogy szabad akaratja ellen a magyar legényt befogadja és kedvezzen neki (tartsa). (Datum in Civitate Segesvariense 21 die mensis novembris anno domini 1573. Joannes Mezei, Michael Rewel segesvarienses iudices.)

Egészen más fajta a brassóinak nyilatkozata, mely így szól: *Bartholomei Gergely* és *Ötves Márton* szebeni ötvesek mint a szebeni ötves czéh küldöttjei előttünk megjelenvén s elmondván megtámadtatásukat a kolozsvári ötvesektől a magyar legények miatt, kérének minket, hogy Ötves Simont és Ötves Erasmust a czéh öregeit (seniores), továbbá Katona Kerestélyt és Chribes Márton czéhmestereket kérdeznők és hallgatnók ki e részben, mire megesketvén és kikérdezvén őket, egyhanguan felelének, hogy: »a brassói ötves czéhnek tagjai a jó és becsületes híru, nevű, magaviseletű magyar legényeket, a kik a tanulási (inasi) éveket elvégezték, a legrégibb időktől fogva mai napig a mű folytatására és tovább gyakorlására felfogadták s a művelést nekik megengedték s ennek utánna is felfogják fogadni és megengedni mind addig, míg a magyar fiuk aranymíves gazdáikkal jó egyetértésben fognak maradni. A mi a magyar inasok felvételét illeti, itt a brassói ötvesek felmutatták 1511-ben kelt s Brassó városa függő pecsétével ellátott szabályait, melyek közt ez áll: »Az ötves czéhbe csak az állhat be és fogadtathatik be, a ki becsületes, kegyes, *szász eredetű és nyelvű* szülőktől törvényesen származott. Tehát magyar egy se vétethetik fel.« (Item nemo in ceham aurifabrillem assumi at recipi debet nisi ab honestis et piis parentibus legitime natus ex natione et lingua saxonica; alias enim nullus hungarorum in ceham hunc assumitur). (Datum Coronae 28 die Novembris a. o. 1573.)

III.

Ez elsorolt tanuvallomások és bizonyító levelek tartalmából tisztán kivehető, hogy a szebeni és segesvári ötvesek, ha nem is alkottak külön statutumot s azt felsőbbség által szabályszerűleg meg sem erősítették, bizonyos kéz alatt eszközölt egyetértés következtében Segesvárt, Beszterczén, Szebenben egyformán és úgy jártak el, amint azt a vádló kolozsvári ötvesek előadták. Brassó városa ötveseinek nyilatkozata, részint

loyalitása, részint őszintesége által tűnik ki, a mennyiben a magyar legényt mindannyiszor befogadták, a hányszor jelentkezett, munkaidejének tartamával nem törődtek s annak elintézését az általános czéhszokások szerint magára a mester-gazdára és a legényre bízák s amint láttuk, a magyar ötves legények hónapokig s néha évekig is maradtak Brassóban. Az inasokat illetőleg pedig nyíltan felmutatták 1511-ben kelt alapszabályaikat, melyekben tisztán áll, hogy csak szász nemzetbeli inast fogadhattak fel.

Ugyanezen elsorolt tanúvallomások és bizonyító levelek alapján indult meg a per a szebeni bírák előtt 1573. augusztus havában s végződött Maros-Vásárhelyen 1574. (die Dominica post festum beatorum Viti et Modesti martirum (jun. 15.) tehát vasárnap) jun. 20-án a fejedelmi törvényszéken (curia voyvodalis).¹⁾

A szász bíróságok előtt a kolozsvári ötvesek elvesztették peröket, de ezzel nem lévén megelégedve, a fejedelemhez apelláltak s Báthori István fejedelem a Maros-Vásárhelyt 1574-ben tartott részletes országgyűlésen egyik ítélőmesterével és fejedelmi tábla bíráival (cum iuratis assessoribus sedis nostre iudiciarii), továbbá még más törvényben jártas férfiakkal a pert gondos bírálat alá vette s a következő ítéletet hozta, melynek rövidre vont tartalma így hangzik: Az ítélet elmondja a kolozsvári ötvesek vádolását és a szász székek ítéletét, melynek értelme szerint, a kolozsváriaknak tulajdonképen okuk sem volt a per megkezdésére, mert a szebeni ötvesek semmiféle titkos és különös szabályt nem hoztak a magyarok ellen s lehet, hogy volt idő, mikor egy s más idegent vagy vándorló legényt nem örömezt fogadtak be a városba, de ez a pestis idején lehetett, mikor a járvány elterjedésétől féltek és ők a kolozsváriak által felhozott bűnökben ártatlanok lévén, követelhetnék díjjainkat, a bíróság azonban a felhozott vádakát alaptalanoknak nyilatkoztatván ki, a kolozsváriakat keresetökkel elutasítja és csak az okozott költségek megtérítésére ítéli el. Mi — mondja a fejedelem (Báthori István) — megvizsgálván az iratokat, tanuvallásokat s meghallgatván mindkét fél prokátorát, meg-

¹⁾ E törvényszék összeült és ítelt Maros-Vásárhelyt 1574. június 13-án vasárnap s az ítélet kiadatott jun. 20-án szintén vasárnap.

győződünk ugyan, hogy a szebeniak alapszabályaik közé nem írták be azt, amivel vádoltamuk, de úgy cselekedtek, mintha be is írták volna, mert hitelre méltó tisztességes tanúk állítják, hogy éveken át magyar legényeknek nem adtak munkát s két hétnél tovább épen nem, és magyar inasokat a mű megtanítására nem fogadtak fel. Mely dolog annyival inkább feltűnik nekünk, hogy előttünk tudva — s többféle hivatalos okiratok (documentumok) által bizonyítva van, hogy a magyar ötves legényeket, Olaszországban, Németországban, Lengyelországban, a velencei tartományokban és más keresztyén országokban az ötves mesterség és (másokat) más kézművek gyakorlására (in artificio aurifabrili et alias artes manuarías exercendo etc.) szívesen befogadják. Ezekből az tetszik ki, hogy a szász bíróságok ítélete nem igazságosan és nem a törvény szerint mértevé ki, az ők ítéltöket és bírói végzésüket minden pontjában, záradékában és részeiben megváltoztatjuk, megsemmisítjük és érvénytelennek nyilatkoztatjuk (emendam, cassandam, et invalidam esse etc.) És a szebeni ötves mestereket, akik a mi anynyi felől búsított magyar nemzetünk ellen csupán saját különös tetszésükből, önkényükből és tulkapásükből azt az eljárást követték és azt a gyakorlatot állapították meg, hogy a magyar legénynek két hétnél tovább mívet ne adjanak, mely a magyar nemzet megvetését és meggyalázását foglalja magában — egyenként és fejenként *hatvan hat* forint büntetés pénz lefizetésére ítéljük és kárhoztatjuk; mely büntetés pénznek kétharmada a mi bíróságunkhoz, egyharmada pedig az ellenfelek prokátorának kezéhez azonnal lefizetendő. Továbbá, rendeljük és parancsoljuk, hogy jövőre minden magyar legénynek a régi szokások szerint mívet adjanak, a míg a gazdának és legénynek tetszik és úgy és az szerint a mint az országszerte minden czéhszabályzatban írva van. És a tanulásra a magyar inasokat minden nehézség nélkül felvegyék.¹⁾

IV.

Ez ítélettel tehát a kolozsvári ötves legények strikeja egy kerek esztendő leforgása alatt czélját érte volna, de ez

¹⁾ Eredetije az Erdélyi Múzeum levéltárában. Ötves czéh iratai. Nagyon rongyos, nehezen olvasható. D.

itélettel a szobeni ötves mesterek semmiképen sem voltak elégedve s nem is nyugodtak meg addig, míg »intra dominium« vagyis más szókkal a fizetés teljesítésének végrehajtása előtt a fejedelemtől kegyelem útján perujtást (novum gratiosum) nem nyertek.¹⁾ Most tehát a szebeniek is vallató parancsokat eszközöltek s ahol csak valami alkalmas vallomást remélhettek, mindenfelé elküldék embereiket. Értésültek egyebek közt, hogy Kolozsvárt a valószínűleg német származásu tekintélyes polgár Budai Tamás ötves mester már a pör megkezdésének sem volt barátja s hogy épen nálla dolgozott az a szobeni legény, kit a magyar legények el akartak volna üzni Kolozsvárról, ott volt maga ez a legény, ott volt ennek testvér bátyja, ki ugyan már el volt magyarosodva, de gondolták, hogy a vér vizzé nem válik; oda küldötték tehát két ügyes emberöket, két regiust *Theisz Jánost és Huszár Pétert*, 1575. október 28-án, hogy hallgassák ki a kolozsváriakat. Ezt a kihallgatást ugyan a kolozsvári ötvesek és prokátorok meg akarták gátolni, mint törvény-ellenes dolgot, de mégis kénytelenek valának megengedni. E körülmény azonban, hogy a szebeniek Kolozsvárra jöttek tanukért, a kolozsvári ötvesek ellen az egész várost annyira felizgatta, hogy pár napig az emberek nem dolgoztak s mindenki, még az asszonyok s inasok is, bármí kevéssre emlékeztek, tanuvallatásra jelentkeztek mindkét részen. Mihez képest egyebek között a fentt írt Budai Tamás uram így vallott: »Egykor (1573. július) az kertből hazajöttömben jövének előmbé Kőmives Ferencz és Filstik Péter és mondának: tisztelendő Tamás uram Kedet keressük vala. Mondék én: mi okáért keres Ketek? Mondának: az czéh küldé Kdhez ilyen dologért, hogy Kdet kérik, hogy Kd az szász legényt ne tartsa, bocsássa el Kd azon kérik Kdet. Mondék én erre: mi okáért ne tartsam, én vagyok-e oly vétkes, kiért nállam ne lakjék az legény, vagy pedig az legénynek vagyon oly vétke, kiért ne tartsam? Felelének és mondának: mi azt nem mondjuk, hanem

¹⁾ Úgy látszik, hogy ez még akkor a XVI-ik században megtörténhetett. Később ugyanis oly gyakorlat fejlődött ki, hogy e menedékek csak (extra dominium) az elvesztett pörben kelt végítélet végrehajtásának beveződése után lehetett élni. Lásd Dósa Elek: Erdélyhoni jogtudomány III. rész — pertan — 186. lap. Kiv. táblai utasítás 143. §.

csak azért ne tartsa Kd, mert az magyar legények mind felkelnek és minket elhagynak, ha a szász legényt elnem bocsátja Kd. Erre én azt mondám: Im megmondom az legénynek, de ha megakar maradni, mind az czéh ellen is megtartom, mind addiglan miglen megértem jobban okát, mi okon kell ennek lennie. Ezzel bocsátám vissza az czéh eleibe Kőmives Ferencz és Filstik Pétert. Ez pedig hités czéhmester az Filstik Péter. (Később — tán már az esketés idején, Kolozsvár város főbirája.) Ez dolog azkor vala, mikor az pert elakarják vala kezdeni (1573. nyarán) az szebeniekkal. Mikor az legénynek megjelentetem volna az mesterek akarátját, monda: nem értem vétkeket, miért érdemlem ezt, hogy reám izent ő kemék. Ezben egy néhány napon megtartottam az legényt, azután úgy hagyta el az én művemet és úgy akart mesterremeket követni. Követett is immár, azt az mesterek tudják, mi választ adtak a legénynek az mesterremek követése felől. Ezt hitem szerint tudom, hogy így forgott.

Forster Sala és Szijgyártó Bálint hitök után azt vallják: Az elmúlt időben, — de hány esztendeje légyen, nem tudják — jövéen hozzánk *Szőcs Márton és Hannes Sellar* kérenek arra, hogy bemennék az ötves czéhbe, kérdenők okát, miért nem adnak napot Hannes Sellarnek az mesterremek megcsinálására. Ők bemenének és megkérdezték a czéhet, de egyéb választ nem adtak, hanem hogy *sekkik perük vagyon a szebeniekkal*, miglen annak vége nem leszen, addig egyéb választ nem adnak kívánságára.

Lakatos János és Szabó István hitök után azt vallják, hogy ennek előtte másfél esztendővel, két ötves hitták be őket az ötvesek czéhébe vagy gyülekezetébe azért, hogy meghallanák, minémü választ tesznek egy ifju ötvesnek, ki az mesterremeket követi tőlük. Őz, hogy bementek volna és őket leültették volna. Behivatják Hannes Selert és *Bonczhidai Gergely* az czéhmester mondott ő neki: szerető atyámfia, im értjük, hogy a mesterremeket kívánod, de mi nem adjuk mostan te neked. Ez okáért, hogy te szobeni vagy és Szebenben tanultál, minékünk penig az szebeniekkal perünk vagyon, amiglen az végben nem megyen, addig egyéb válaszd tőlünk nem leszen. (1575. okt. 28.)

A tanuknak egyrészt másodszor is kihallgatták, megeskették, a kik csaknem szóról-szóra azt vallották, amit először. Most a szebeniek azt igyekeztek bebizonyítani, hogy a kik a legterhelőbb vallomásokot tették, azok vagy kolozsvári ötvesek, vagy odaváló legények, és pedig ezek nem lehetnek tanúk ellenök, sem az ötvösök családtagjai és más eselédei. E részben az újabb tanúk így vallanak: *Ötves Mihály* megesküvén, hiti után így vall: Tudom azt, hogy *Balassy Gergely* czéhbéli mester volt és az mesterremeket megcsinálta vala, az czéh igazságát is megadta volt (t. i. lefizette a mesterdíjat s megadta a mestereknek a vendégséget). *Beregszászi Lukácsot* is hallom, hogy a mesterremeket megcsinálta volt, de én nem láttam. *Kádár Mihályt* tudom, hogy czéhbéli mesterlegény volt, de én nem tudom, ha a czéh igazságát megadta, avagy nem. *Fenassy Bálint*¹⁾ tudom, hogy most is czéhbéli legény. *Ötves Boldizsár* megesküvén, ugyanezeket vallja; így vall *Ötves Ambrus* is, csak hogy nem tudja, mikor lött mesterré *Beregszászy Lukács*, de azt tudja, hogy czéhbéli legény volt.

Ötves Márton ebben a dologban semmit sem tud. (1576.)

Újabb tanúkat kérdeznek a szebeniek. *Első tanú:*

Filstik Lőrincz városbíró így vall: Szöcs Márton, ki másként Merten Selernek is neveztetik és az öcsöce Szebeni Ötves János²⁾ jövének hozzám és kérenek, hogy az munkát felvenném és az Bácsi Péter urammal mennék el az egész czéh ötves mester uraim eleiben és kérnök, hogy ő kemék a czéhnek régi jó szokása szerint az Ötves Jánosnak kiadnák az mesterremeket. Továbbá emlékeztettük ő keméket, hogy ennek előtte is küldtek volt két uramat oda az egész czéh eleibe, akkor sem adtak semmi választ, nem tudná az okát, azért most is kéri ő keméket, hogy az czéhnek régi jó szokása szerint az

¹⁾ Már fennebb említve volt, hogy ezek voltak a munkaszünetelés fő igazgatói.

²⁾ A családi és keresztnévek átalakulására érdekes példa. Merten Seiler és Hannes Seiler szebeni születésű szásztestvérek Kolozsvárra jövének, mesterségük szerint az előbbiből (idősebb) lesz Szöcs Márton s az ifjabb eddig volt Seler Hans ime most a városbíró szájában, Szebeni Ötves János; (a Seiler név atyjok mesterségére utal), de ez mégis utoljára Széler Jánosnak marad.

mesterremeket kiadnák, mert ő kemékkel együtt akar érteni és ő kemék közibe akarja magát adni az czéhnek rendelése szerint. Mikor megértette volna az egész czéh mi általunk az Ötves János kérését és kívánságát, az egész czéh nem adának mindjárt választ, hanem házuunkhoz eresztének, mikor ők egymással szólván és elvégezvén, jöve hozzám az czéhmester Bornemisza Gergely uram és monda: »Az uraim egész czéh megértették Ketek által az Ötves Jánosnak, szebeninek könyörgését és kívánságát. Ez az válasz, hogy: nám senki nem bántja, ura vagyon üljön veszteg, mívelyen. Nám jól tudja, hogy törvényben vagyunk az szebeni ötves mesterekkel, várja meg míg a törvény végbe megyen, nem mondjuk azért, hogy azután ki nem adunk az mesterremeket, ilyen választ adtanak az ötves czéh uraim. Második tanú Martinus Széler alias Szöts azt mondja: Mikoron az én öcsém János itt Kolozsvárt Budai Tamás uramnál az mívet egy ideig megmívelte volna, jöve egy nap az én öcsém János házamhoz, panaszolkodván, hogy az ötves czéh uraim küldöttek volna két mestert hozzá, Kőműves Ferenczet és Filstik Pétert és ő általok mívet neki megtiltotta volna. Kérdém az okát, erre azt felelök, hogy az ötvös legények panaszt töttenek volna, hogy az magyaroknak Szebenben mívet nem adnának az ötvesek. Kérdém az öcsémet, mit szólott volna az ura ahöz a dologhoz, mondá, hogy azt mondta volna, hogy veszteg üljön, míveljen, neki gondja leszen reá. Úgy mondtam én is neki, hogy hazamenjen és urának szavát fogadja. Ezképpen azután egy ideig mívelt az ötves czéhnek tilalma és akaratjuk ellen. Még ez után egy néhány héttel az öcsém kérde engemet, mit kellene eselekedni, mert az ura ígért volna neki ezüstöt és minden ahöz valókat, hogy az czéhtől (így) megkövetné az mesterremeket és az ebédre való költségét (keolciet) is ajándékon adná. Erre én azt felelém, ha itt ez városan akarsz maradni, nincsen semmi ellenem benne. Ez után az czéh rendtartása szerint követte meg az mesterremeket, de azt neki meg nem engedték. Ez okon hívtam velem két jámbor személyt, Szijgyártó Bálintot, ifju Salát az egész czéhnek eleibe és tudakoztam, mi légyen az oka, hogy czéhigazságokkal nem iltetik az öcsémet. Erre rövideden ezt felelték, hogy: semmi gonoszt nem mondhatnak hozzá különben, hanem miérthogy per táma-

dott az szebeni és kolozsvári ötvesek között, míg annak vége nem szakad, addig semmiképen nem lehet. Erre ezt felelém, hogy nem elég ok volna, miért hogy itt Kolozsvárt mind a két nemzet egyenlő igazságban éljenek és egygyek volnának. Erre egyéb válaszom nem lőn, hanem várná végig az törvényt. Azután elmene egy kevés ideig az városról, megjöven mívelte az mívet Ötves Demeternél. És mivelhogy itten ugyan megakar vala maradni, ismét követő az czéhbeli uraimtól a mester remeket, de semmiképen meg nem engedék neki. Azután kettőt az tanácsbéli uraimban küldöttem ő kemékhez egész czéhsul, úgy mint Filstich Lőrincz uramat és Bácsi Péter uramat és kívántam ő kemék által érteni az okát, miért nem engedik meg neki a mester remek csinálást. Ez két uraim ilyen választ hozának, hogy az én öcsém békével és csöndességgel legyen és az mívet mívelje uránál, míg az törvénynek vége szakad. Azután nem tagadják meg az czéh igazságát tőle. *Angaleta Széles Márton* felesége vallja, hogy: Az elmúlt időkben, mikor az én uram öcsöse János, Budai Tamás urammal az mívet mívelte volna, jöve ide az én uramhoz panaszkodván, hogy az ötves mesterek ötöt mívétől feltiltották volna, de az ő ura meghagyta volna nekik, hogy leüljenek és míveljenek, mert akkor két százsz szolgálja volt és azt mondá, hogy ő neki gondja leszen reájok. Miért hogy itten penig meg maradandó szándéka vala, tudom egy nehányszor könyörgött az czéhnek az mester remekért, de meg nem engedték neki.

Budai Tamás legényétől *Ferencztől* kérdezték, hogy: minek utánna az per kezdődött, ha az százsz nemzetiségek az czéhnek igazságával éltették-e vagy nem? Hiti után ilyen vallást tött. Ő ide az városra Áldozóban jött volna az enyedi sokadalomkor és azóta senki többet emagánál és társánál Györgynél nem tudott, hogy itt mívelt volna, ők is Budai Tamásnál míveltének. *Kannagyártó István* és *Kannagyártó János* kikérdeztettek a felől, hogy köztük és az szebeni uraim között minémű dolog miatt indult a per, és a felől mit hallottak ott benn Szebenben vagy a szebeni czéhmestertől, Bak Páltól vagy egyéb mesterektől, ha egy hétig vagy két hétig adnak csak mívet az magyar legényeknek? Elsőben *Kannagyártó István* hiti után ilyen vallást tött, hogy: még a per el nem kezdetett

volt, szintén akkor, mikor ez mostani fejdelem választatott volna, ő Brassóból Szebenbe jött volt vissza, ugyan akkor egy kassai ötves legény magyar, jött volt oda Szebenbe az ő urának házához és hívat egy ötves legényt hozzá, kinek János volt neve, kéri azt, hogy gazdát keressen neki. Az elment és eljárván az mestereket, megjött és azt mondotta neki: Szerelmes társam, örömet munkálódtam és az uraim között találtam egy mestert, ki azt mondja, hogy örömet adna mívet, mert elég míve vagyon és kész adni is, de kéthétnél tovább (toább) nem szabad senkinek magyarnak mívet adni, én sem merem tovább tartanom. Erre azt mondotta a legény, ha tovább nem ad mívet, bár kéthétre se adjon, lám a magyarok esztendeig kettőig is adnak a százsznak mívet. Azt is vallja, hogy: jól tudja, hogy az Asztalos Lőrincz fia Bak Pálnál hat hétig mívelt, azután ugyan nem adott mívet neki, elbocsátotta és Brassóba ment.

Azután *Kannagyártó János* hiti után ilyen vallást tött, hogy: mikor ott lakott, menének be magyar legények és azoktól is hallotta, hogy két hétnél tovább mívet nem adnak nekik. Ugyan az ott való czéh mesterektől is hallotta, hogy senki nem mer kéthétnél tovább magyar legényt tartani.

Néhai *Választó Gergely özvegye* hiti után vallotta, hogy: Az szebeni Forintverő fia itt Ötves Imrénél töltötte ki apród esztendeit.

Néhai *Asztalos Lőrincz fia Péter* vallotta, hogy: Ezelőtt mintegy öt esztendővel Szebenbe ment volt és Bak Pálnál, ez mostani czéh mesternél hat hétiglen szolgált és egykor az czéhből az ura haza jött, mondott ő neki: Szerelmes öcsém Péter, én tégedet örömet megtartanálak, de az czéh végezett ez felől, hogy Magyarnak kéthétnél tovább mívet ne adjanak, azért nem merlek tartani, most is azt mondtam, hogy csak három hétig laktál nállam, te is azt mondjad, ha valaki kérd. Im én szerkest szerzettem menj be Brassóba, bár egy pénzt se fizess a szerkesnek, im én levelet is irok melletted *Rázmán uramnak* Brassóba, hogy mívet adjon avagy szerezzen. Ő aztán úgy ment el Brassóba.

Néhai *Ötves István özvegye Anna* tudja, hogy az Forintverő Eged szebeni kovács ha az ő apród esztendeit itt Ötvös

Imrénél töltötte ki, azt is tudja, hogy a Szóts Márton öcsese Ötves Demeternél lakott az halálkor. ¹⁾

Beregszászi Ezékiel vallja, hogy: az Szóts Márton öcsese Ötves Demeterhez az halál előtt jött volt, ez pernek kezdeti után és úgy hathétiglen lakott nála, és az haláltól való feltében osztán úgy ment el, ha az halál nem volt volna, el se ment volna, meg az ura sem eresztette volna el, mert mivét is félben hagyta, úgy ment el.

Becskeri György (peregrinus aurifaber iuvenis nulli nunc obligatus) vallja, hogy: Ötves János, Szóts Márton öcsese az pernek kezdeti után is mívelte Kolozsvárt az ötves mivét. És az halálnak kezdetikor ment el és ő vele együtt mívelt az Ötves Demeternél. Ezenkívül Ötves Kocholdt fiát tudja (szásznak lenni), ki mostan is itt mível Budai Tamásnál; mostan is vagyon egy szebeni fiú Ötves Ferencznél mível, ennek neve György. Mely valló azt mondja, hogy ő mostan nincsen seukinél szerződve, hanem a maga kenyerén él.

György filius Davidis aurificis cibiniensis (az érdekes okirat többi része hiányzik).

V.

E tanúbizonyságok után lássunk valamit a tárgyalásokból is, a mennyi a fenn maradt iratokból kivethető, s a mennyi némi képét adja az akkori végtárgyalásoknak. Nevezetes, hogy a tanú vallatásokat mind két fél egyenlő buzgalommal s oly sürgősen folytatja, hogy az öt esztendőre terjedő periratok között csak egyetlen elhalasztó parancsot (prorogatorium mandatum) találunk, s bár tiltakoztak ugyan egymás tanúi ellen, de ugyanazon személyeket másodszer is kihallgatták, s a vallomások a lényegre nézve mindig ugyanazok valának. A bíróságok előtt folyt tárgyalások szóbeliek, s bár határozottan sehol sem említetik, s a közönség jelenlétének nincs nyoma, de minden valószínűség szerint nyilvánosak valának.

Az 1576-ik év aprilis 11-ik napján a szász bíróság előtt álltak a felek a szebeni ötvösek részéről Bak Pál mint czéh-

¹⁾ Itt bizonyosan azt a járványt érti, melyet a szebeniek is emlegetnek.

mester és Imre mester, s előadják, hogy őket a kolozsvári ötvösek perrel megtámadták oly okon, hogy ők a magyar legényeket és a tanulásra jövő magyar inasokat magok közé be nem fogadják, s ez által a magyar nemzet irányában megvetést tanúsítanak és a magyar nemzetet meggyalázzák, de ők bebizonyítják, hogy nekik eszök ágában sem volt soha a magyar nemzet iránt megvetést (contemptum) tanúsítani, soha sem hoztak ők szabályt, hogy magyar legényt tisenégy napnál tovább ne lehessen tartani és köztük és az ő műhelyükben ember emlékezet óta örökké voltak magyar legények. A kikkel pedig mind most, mind az első perben bizonyítottak, azok mind közülök való mesterek, legények voltak a kolozsvári ötvös czéh tagjai vagy azoknak eszédei, minthogy pedig minket az egész czéh vádol, a vádolók nem lehetnek tanúk, s bizonytságot ellenünk nem is tehettek, ok nélkül vonattatván ezek szerint perbe, kérjük, hogy nekünk a mi díjjunk megítéltessék. Hogy közülünk némely csacsogók (garruli) miket mondtak az elküldött s eltávozó legényeknek, azért mi felelősök nem vagyunk, hogy életünk s fejünk vérdíját keressék rajtunk. Mire a kolozsváriak prokátora így felelt: Halljuk, hogy a szebeni ötvösek azt mondják, hogy ők soha se határozták és állapították meg, hogy a magyar legényeknek náluk és műhelyükben két héten túl nincs helye, de hisz a Segesvárról szerzett bizonyítványban tisztán áll, hogy együtt ők magok határozták el, s így nemcsak magyar születésűek állítják ezt. Azt pedig, hogy a magyar nemzetiségűek valjon tehettek-e e dologban vallomást, döntsék el uraságtok. Azt mondják, hogy hisz a vallomásokból is kiderül, hogy nállok ember emlékezet óta mindig dolgoztak magyar legények, hát hiszen ezt tudjuk mi is, nem kell ennek kiderülni, hogy régen így volt, akkor rem is volt per közöttünk, mert a két hetes határozatot csak most néhány év óta hoztátok. ¹⁾ Azt mondják, könnyelmű társainknak hitvány beszéde, ám de nem egyszer mondák, hanem évöken át sokszor, s nem a könnyelmű, haszontalan társak, hanem a legtisztességesebbek és legjózanabbak. És most már késő a bizonyságok vallomásai ellen támadni, hitelességüket vagy alkalmas voltukat tagadni: elfo-

¹⁾ Már 1566-ban kezdik észlelni a magyar ötvös legények.

gadta a bíróság azokat, mint jó tanukat. Mi tehát követjük a megújított per által okozott 500 forintnyi költségünket is. Mire a szebeniek prokátora szól: Cum protestatione salvum sit progredi et regredi, kérjük a fejedelmi leiratokat, melyben elítéltettünk első ízben. Ez megadatik, s át is olvassák. Ekkor a szebeni prokator így folytatja: cum protestatione liceat loqui (innen kezdve magyar nyelven). Kegyelmetek előtt a novum iudicium mellett megértettük az ő kemék allegatioink ellen- a remissionálnak is megértettük continentiáját, de minek előtte arra megfelelnénk, először si juris est Ketektől erre várunk delibératiót, mert constat innmár ez, hogy ő kemék mivelünk az panaszkodó ötves magyar legényekért vannak törvényben, ő kemék pedig e törvény közben ezt mivelte, hogy az szász ötves legényeket az ő műhelyökből felköltötte, nem akartak nekik művet adni, sőt még a mely a szász ötves legények közül ő kemék között egy czéhben megakart volna maradni is, tehát nem akarták kiadni neki az mester remeket. Ezt mondván, ha más városbeli volnátok, akármely helyi megadnók a mester remeket, művet is adnánk, de hogy szebeniek vagytok, ugyan nem akarjuk, hogy itt köztünk miveljete, mert a szebeni szász ötves mesterek is nem akarnak a magyar ötves legényeknek művet adni tovább két hétnél, sem a tanuló magyar gyermekek közé befogadni, mely dolgot megtetszik, hogy ő kemék a mi rajtunk való bosszúállásából et in contemptum imo in derogamen nostrorum mivelte, ha szükség megbizonyítjuk, kit ő kemék semmiképen nem mivelhetett volna lite pendente ac sine vigore iuris, hanem törvénytől kellett volna várniok, de ő kemék minket duplici modo akarnak persequálni, videlicet lite ac facto potentiae azért — si iuris est — fejenként holt díjunkt követjük ő keméken. Annak felette causájoknak condescendálását; cum protestatione liceat semper progredi et regredi et liceat quae sunt necessaria ad defensionem causae nostrae loqui in omni loco et tempore. Delibératiót várunk ketektől? Recontra actores simili modo replicarunt. Tisztelendő király bíró uram és székbíró uram replicatiojokban a hol azt mondják, hogy mi az szász legényeket felköltöttük volna, olyat a ki méltó és illendő lett volna a mi tisztességes czéhuunknak tartására, mi azt nem cselekedtük, sőt bocsásson ki a törvény és mi megbí-

zonyítjuk, hogy a pernek kezdetiben is laktak nálunk szebeni szász legények is, mostan is vannak nálunk szebeni szász legények, de az ő végezések nyilván kitetszik innet is, hogy ez elmúlt szombaton Ketek előtt a szék színén nyilván megvallák az önön nyelvökkel, Ketek hallatára, hogy ők fel nem veszik az magyar nemzetet az műre; azért tisztelendő bírák uraim Keteket követem, mint tiszteletes uraimat, hogy Ketek megemlékezék rája is, notarius uraim is, Tanács uram azouképen és az transmissioban vallást tegyen ki Ketek róla, hogy ha az törvény apellatioba megyen, hogy élhessek akkor az Ketek bizonyosságával, mert a kit ők magok vallanak, arra bizonyágért nem kell fáradnom. Azért az mint az első feleletemben megmondottam, ha az törvény mondja ugyanazon terhet követek rajtok, törvényt várok Ketektől fölöle, ha szükség ez mellett több szónk is leszen. Ad haec procurator incamattorum (in causam attractorum) responsionem suam inscriptis sic exhibuit: Megértettük a remissionából, hogy miokáért aggravált meg minket ő nga széki, mivel hogy mi ex privata et peculiari nostra auctoritate azt constatáltuk volna, hogy a magyar ötves legényeknek művet tovább kéthétnél ne adnánk. De a mint ennek előtte is megmondtuk, most is ugyanazt mondjuk, sőt ugyan ország törvényét is kérjük magunknak megbizonyításra, hogy mi semmi új constitutiót nem constituáltunk a magyar natio ellen, a mint az adversa pars mondja, hanem minémű törvénytől éltek ennek előtte a mi eleink az több várasokkal, azon törvénytől élünk mi is. Ahol pedig a mesterek közül valamely ő magától valamit szóllott vagy cselekedett, mi annak terhét reánk nem vesszük, mert oka nem vagyunk; sőt még a bizonyágok sem vallják azt, hogy czéhmesterünktől, kiktől függünk egész czéhtől, hogy hallották volna, úgy kedig a constitutiót hallották volna tőlünk, mikor constituáltunk. Azért mind egész czéhül Ketek minket nem habogathatná, sőt ugyan — si iuris est — terhét is várjuk et condescensionem causae nostrae. Item ez okkal is értjük, hogy aggravált meg ő nga széki, mivel hogy mi ex arcana nostra delibératione constituáltuk volna ezt is, hogy magyar gyermekeket is ötves mű tanulásra közünkbe ne fogadnók, de mi arról nem hogy valamit constituáltunk volna, de ugyan nem emlékezünk is rája, hogy soha csak egy ma-

gyar gyermekeket is az szász városokban, kikkel egy törvénynyel élünk, befogadtak volna, hanem bizonyíttassék meg és készek leszünk annak is engedni. Mert mi az több szász városoknak törvényétől, kikkel ez ideig egy törvényben éltünk, el nem szakadunk, hiszszük pedig, hogy a mi kegyelmes fejedelmünk is el nem szakaszt tőlük. Azért a terhétől, kivel aggravált volt ennek előtte az ő nga széki, attól absolutiot várunk. Deliberatiot várunk Ketektől, hozzá adjuk ezt is, mert a törvény adta mi nekünk a mi kívánságunk szerint az remissionálnak pariaját, hogy ha mi szónk vagyon ellene, libere szállhassunk.

VI.

Így folytak a tárgyalások a szász bírák előtt az 1575-ik év őszétől kezdve, s nyoma van, hogy néhol napokig tartottak, s meg is szakítottak egy időre, mindazáltal végre másodsor is ítéletre került a dolog, s az első folyamodású bíróság Szébenben 1576. ápril 11-kén a következő ítéletet hozta:

Meg értették mind az két félnek egymás ellen való *novum iudicium* mellett törvénybe tölt propositioit, feleletit és egy néhány rendbeli replicáért beadott bizonyságokkal egyetembe. Kiket jól megértvén és vetvén, nekünk úgy tetszik, hogy az actorok az szebeni attractusok ellen a magyar ötves legényekkel és natioba levő személyekkel nem bizonyíthatnak, miért, hogy azoknak suggestiojára és kívánságokra az perit indították, sem pedig azoknak bizonyságival ezeket condemnálhatják. Mivel pedig nyilván vagyon, hogy ennek előtte való időkbén magyar legényeknek itt mű adatott, ítéljük, hogy: most és ezután is jámbor és tisztességbeli akármi natiobeli személynek mű adassék itt való mestereknél annyi időre, az mint az gazdáknak azoknak tartására avagy az szolgálknak megmaradásokra akarattok és alkalmatosságok leszen, mint esztendőre, kettőre, többre is, avagy félre, quartára, akár hónap számra is; sem mesternek, sem legénynek ebbeli tartásban, avagy maradásban idő ne szabattassék. Az tanoló ifjak dolgát mi illeti, miért hogy minden közönséges dolgokban az több városbeliekkél ezek egy törvényben és observatióban élnek, ítéljük, hogy ebben is ahhoz tartssák magokat, kihez a több városbeli ötves mesterek magokat tartják. Holott az actorok kölcségüknek refusióját kö-

követik, mi nem ismerjük, hogy az attractusok adtak volna okot ez pernek, hanem az actorok ő magok, azért actoroknak őket mondják. Sőt miért, hogy az bizonyságokból nyilván kitetszik, hogy az actorok duplici via az ő actiojokat igyekeztek prosequálni facti videlicet et iuris, mert itt való ifjakat, kik ott műveltenek, mivektől megtiltották, czech igazságától megrekesztették, másfelől pedig törvénynek processussával ily dolgot forgattak, tetszik hogy ezzel poenam calumniae incurraltanak, melynek két részét bíró köznek, harmadikát adversae parti adjudicáljuk. Mely ítélet a tanács eleibe fellebbeztetett.

A tanács ítélete: A fennebbi ítéletet helyben hagyja, csak a calumnia büntetését — ámbár a calumniát elkövették — engedi el. Szében 1576. május 7-kén.

Az universitás ítélete: A mi bíráink és városi tanácsunk által hozott és megerősített ezen ítéletet mi is egész terjedelmében helyben hagyjuk. De a felperesek ezzel sem lévén megelégedve, Felségedhez appellálnak, mi tehát az egész ügyet felterjesztjük. Szében, 1576. jun. 3-kán.

A felebbezési bíróságok, a mint a keltezésből látszik, nem igen hátráltatták az ügy lebonyolítását, s így a fellebbezés még az év vége előtt¹⁾ felterjesztetett a fejedelemhez.

Ez a per azonban az egész országot izgalomban tartotta. A két főváros első polgárainak, az aranyműveseknek civakodása, a tanuvallatások Brassóban, Beszterczén, Segesvárt, Gyulafehérvárt s a vidék több pontjain, a két pörös városnak a munka szünetelésig menő forrongása, magoknak a fejedelmeknek, a főuraknak, a nemességnek érdeklődése mind befolyással volt arra, hogy az izgatottságot minél szélesebb körben s minél behatóbban terjeszsze, s úgy látszik, hogy az emberek ítélete és rokonszenve a kolozsváriaknak kedvezett, mert azt olvassuk a fennmaradt okiratokban,²⁾ hogy a szebeni ötvesek meg voltak ijedve, midőn a fejedelmi törvényszék tárgyalásának napja közeledett. Magoknak a szász bíráknak újabban

¹⁾ Az 1576-ik év Szent-Márton napján (nov. 11-kén) már a fejedelmi szék előtt volt a per.

²⁾ Lásd: Az erd. muz. ötves iratok: Bonezidai Ötves Gergely czechmester és Ötves Ádám kolozsvári aranyművesek által kiállított okiratot. 1578. febr. 27-kén.

hozott ítélete sokkal enyhébb volt a kolozsváriakra nézve, mint az 1574-dik évi ítélet, a mikor költség fizetésre is ítéltek, s a mikor a magyar legények további befogadása hallgatással mellőztetett, s bizton lehet gondolni, hogy a fejedelmi szék bekövetkezendő ítélete is, tekintve a közhangulatot, bizonytal sokkal terhesebb fog lenni, mint az előbbeni. A szebeniek tehát »mikor urunk ő nga fejedelmünk előtt is finalis delibératiót kell vala pronunckiálni (így) — mondják a békét elbeszélő okirat szavai — megismervén a törvények terhes és súlyos voltát, mely a perfolyta levelekből nyilván kitetszik, urunkat ő nagyságát megtalálták volt, hogy közöttünk törvényt ne pronunckiálna, hanem Isten szerint leszállítaná».

Meglehet s mi sem mellőzhetjük ama körülményt, hogy e hosszas perlekedés, mint iparúzó békességes polgároknak, már a kolozsváriaknak is kezdett unalmassá válni — de számba veendő az is, hogy ekkor már az erdélyi iparúzásnak, kereskedelemnek, az ipar fejlődésének nagy barátja ¹⁾, Báthori Kristóf ült a fejedelmi széken, kinek békés hajlamaival nagyon is összhangzó volt a két hatalmas ezék kibékülése, elég az hozzá, midőn a bírák a periratok előadása után az ítélet kimondására készülének, Dolszai István fejedelmi ítélőmester magának a szintén jelenlévő fejedelemnek nevében ünnepélyesen felszólította a bírákat, hogy ítéletet ne mondanának s a feleket, hogy két nap lefolyása alatt kibékülének.

Egyszersmind a fejedelem maga a békesség eszközzésére és végrehajtására két fő tanács urat nevezett ki, n. m.: Kendi Sándort és Kendi Ferenczet. »Ő nagyságok — mondják a kolozsvári ötvesek a béke-levéiben — minket szorgalmasan az csendességre intenek, mi azért miért hogy mindenkoron az csendes békességre igyekezünk, megtekintvén az úr Istent, ki csendességet és szeretetet kíván az emberektől mindenkoron, megbecsülvén az mi kegyelmes urunk ő főtanácsosi intését is az szebeni ötves uraimmal igyenesedtünk vala meg két ezer arany forint kötés (vinculum) alatt jó móddal. Melyről az mi

¹⁾ Alig volt ezék Erdélyben, melynek szabályait meg ne újította volna; sok új ezéket alapított, különösen négy új ötves ezéket: Gyulafehérvárról, Maros-Vásárhelyről, Enyeden és Deesen; vásárokat engedélyezett stb. stb.

kegyelmes urunk székéről kelt privilegiumunk is vagyon, az privilegium tartása szerint penig mi nekünk a perre való sok költségünkért az szebeni uraim tartoznak fizetni itt Kolozsvárt 1577. Szent-Margit napján (júl 13-kán), készpénzt negyedfél száz (350 frt) forintot.«

Mielőtt azonban Szent-Margit napja elkövetkezett volna, a szebeni ötvesek a következő eredetiben fennmaradt, magyar levelet intézték a kolozsvári ötvesekhez:

»Köszönetünket ajánljuk, mint jó szomszédinknak és barátinknak. Istentől minden jót kívánunk kegyelmetöknek, mint atyánkfiaiának. Emlékezünk reá, miképen (mýkeben) az kegyelmetök busult szíve mi reánk felgergedett vala, kiből kegyelmetek mi velünk nagy hosszú és terhes pert kezdött vala. Ki mind mi nekünk és kegyelmetöknek sok költségben (költyegben) és fáradságában állott. Mely dolog az fejedelem kegyelméből szerződéssel szállott le, úgy hogy mi fizessünk kegyelmetöknek 350 frtot Szent-Margit asszony napjára.

Ez minékünk bizony igen terhes, mert úgy tetszik, hogy mi erre okot nem adtunk vala. Könnyebben is meglehet vala az békesség, de az urak nálunk azt nem akarák az módon az mint kegyelmetök kívánja vala. De az mind hadd járjon (hagýýarýon), az mi meglött meglött. Az okáért im megleltük kegyelmeteket úgy mint barátinkat a napzott nap előtt, kérnők azon kegyelmetöket, nézzétök meg az jövendő időket és az atyafiságot, ne akarnátok nekünk ilyen nagy kárunkat és nagy fizetésünket. Az mit úgy mint jó atyafiak engedhetnétek, engednétek, kit vönnénk jó néven kegyelmetektől és nagyon is köszönnök. És im az többiről ezüst marhával és egyéb az mi volna meg fizetnénk.

Erről kegyelmetöktől jó választ várunk, az mikor a kegyelmetök jóválaszát értjük, azon kérjük kegyelmetök, hogy ne kellene arra is költenünk hadd venné kezéhöz itt nálunk Péchi István a kegyelmetek atyja fia és mikor kegyelmetek kezéhez juttatná, akkor kegyelmetök adna menedeköt ezék püeséti alatt. Bene valeté! Ez levél kelt Szebenből az hatodik (hotodik) julius napján anno 1577.

Az szebeni ötves ezékbeli mesterek közönséges gyülekezeti.

Külszim: Ez levél adassék Kolozsvárott a nemes és becsületes uraimnak az ötves czéhbéli gyülekezetnek közönséggel kezökben. ¹⁾

A levélnek tartalma, hangulata s mindenek felett a nyelv, melyen iratott, bizonyítja és mutatja az idők változását, mely bár a törvény hatalmának és az igazságnak, s nem a bennső hajlamoknak volt eredménye, a következő időkben állandónak mutatkozott.

Ezuttal azonban a szép szónak semmi hatása sem volt. A kolozsváriak elolvasták az érzékeny levelet, de írásban feleletre sem méltatták, hanem azon jártatták eszöket, hogy elvárják azt a pár napot a határidő beteléréséig; körül-belől július 8-ikától, mikorra a 6-ikán kelt szebeni levél megérkezhetett, július 13-ikáig, és ha a pénzt a határnapra el nem küldik, a fejedelem széke előtt, mint a hol a szerződés kötötett, a szebenieket a 2000 arany forint kötés erejéig beperlik. Persze a szebeniek várták a választ s a pénzt a határidőre nem küldötték meg. Mikor is a kolozsváriak a prokátor keresésben s a panaszlevél szerkesztésében járkálván, minden valószínűség szerint a békének mindig erős akarója s a szebeniek jó barátja, Budai Tamás uram, ki kezdetben még a per megindításának is ellene volt, a dologba elegyedett. Mert ugyanis a szép ősz vége felé hirtelen csak Szebenbe utazott s ott bizonyosan előadta az ügyek állását, hogy ne bolondozzanak s fizessék ki rögtön a szerződéses 350 frtot, mert különben a 2000 arany forintot is meg kell fizetniök.

A szebeniek hirtelen összeszedték a pénzt s ott Szebenben a két kolozsvári jó barát kezébe adták. A kolozsváriak azonban neszét vévén Budai Tamás s a még mindig Szebenben mulatozó Péchi István nem kért s nem óhajtott közbenjárásának, a legkomolyabban rájuk izentek, hogy a pénzt most, a határidő lejártá után oly későre, el ne merjék venni, mert a compositio megbontakozván, magoknak fognak váratlan terhet és bajt szerezni. Erre a szebeniek némi ártatlan szinezettel egy

¹⁾ Ivrét, egy iv, 1-ső oldal beírva, 4-ik oldalom czím. Vízjegy öt-szögű pajzs, mezejében két kereszt markolatos kard, keresztbe téve (mint a meissení porcellánon), a pajzson korona. Az erd. muz. levéltárából.

folyamodványt adtak be a fejedelemhez, melyben panaszzolják, hogy a keményszívű kolozsváriak, miképen akarják őket megrontani, hogy pár napi késedelem miatt a pénzt nem akarják felvenni. »Ő nga parancsolá nekünk — mondja a kolozsvári ötves czéhmester, midőn az utolsó napokról jelentést tesz a czéhnek — hogy pénzüket elvennök. Mi is viszontag ő ngát ez méltatlan panaszért megtalálók, dolgunkat ő ngának atyánkfiai által megmagyarázók. Ő nagysága, mint kegyelmes fejedelem megértvén az dolgot, személy szerint levelében magparancsolá a szebenieknek, hogy kedvünket keressék atyjokfiai által, házunknál, itt Kolozsvárott, privilegiumunk ellen ne legyen, megelégtsenek, mi es az pénzt úgy elvegyük. Küldék azért mi hozzánk az szebeni uraim személy szerint két tiszteletes atyjok fiait, Ötves Jánost és Ötves Balázst, kik könyörgének nekünk az szebeni egész ötves czéh képében, egész czéhtől, hogy az pénzt elvennök. Látván ezt előnkben, hogy ők es fogyatkozásban estek volna ez feljül megnevezett Budai Tamás és Péchi István miatt, mi azért mindenkoron igyekeztvén az csendes békességre, az mi kegyelmes urunk parancsolatját is megbecsülvén, akarván a szebeni uraimmal is az egy jó rendtartással, atyafiusággal és szeretettel élni, ez háromszáz és ötven forintot sok törekedésükre tőlük elvöttük és ez kvietanciát róla nékiek adtuk.«

Kelt Kolozsvárott 1578. február 27-ik napján. Mind ezen ömledező nyilatkozatok daczára a két félnek utolsó találkozásra még egyszer meg kelle jelenni a fejedelmi udvarban; mert az előbbi jelentés felolvasása után négy nappal a két kibékült czéh főbb embereit Gyulafehérvárt találjuk, hol egy-szersmind a kolozsvári ötvesek még egy nyilatkozatot állítanak ki, mely a hosszas perlekedésnek utolsó törvényes okirata; s melyet szóról szóra ide igtatunk:

»Mi Ígyártó Ötves Mihály kolozsvári esküdt polgár, Bonczidai Ötves Gergely és Ötves Ádám kolozsvári ötves czéhmes-terek az több czéhbéli urainkkal és atyánkfiaival egyetemben adjuk emlékezetére az kíknek illik mindeneknek, hogy az minémü igyenetlenség és per mi közöttünk és az szebeni ötves czéh között a magyar heti béres legényeknek mű nem adásáért és magyar inasoknak műre fel nem vételéért indult vala, ki mi

nekünk súlyos dolognak is tetszik vala; urunk ő nga fejedelmünk látván az egyenetlenséget és pert közöttünk, fő emberei által ngos Kendi Sándor és Kendi Ferencz ő nga tanácsi által az békességre parancsolá, hogy mennénk. Mi es mind ő nga kegyelmes parancsolatját, s mind pedig a főszemélyek intercessiojokat megböcsülvén, egymással isteni szeretetből, megalkuvánk és békéllénk és minden pert leszálítánk köztünk; így, hogy azon szebeni ötves czéh mesterei a mi költségünkért, kit az perre költöttünk vala fizessenek nekünk egész czéhül negyedfél száz forintet. Mely negyedfél száz forintot az ő atyjok-fiai által Ötves János és Ötves Balázs által fogyatkozás nélkül nekünk meg is adták, kit felvettünk és róla az szebeni czéh-mestereket az mi levelünknek erejével mentté hagyjuk és teljességgel erről őket expeditussá tesszük. Költ ez levél Fehérváratl márcziusnak harmadik napján. Anno domini 1578e 1)

VII.

Így végződött be a kolozsvári ötves legényeknek 1573-ban kitört strike-ja, mondhatni zendülése, melynek lefolyása sajtószerű színben tünteti fel az erdélyi ötvesek XVI. századi társas életét, egyszersmind néhány megjegyzésre is alkalmat szolgáltat. Hogy például az elkeseredett perlekedés dacára, mind a kolozsváriaknak a szebeniek közt, mind a szebenieknek a kolozsváriak közt voltak személyes barátaik. Így például a szebeniek közt — Besztercezi Tamás, maga Bak Pál, Bálint mester s még mások is magyar barátok valának; a kolozsváriak közt állandóan Budai Tamás s végül a mint láttuk utoljára Péchi István a szászoknak voltak barátjai. Fel-tűnik az is, hogy a szebenieknél, milyen erős a fegyelem. A szebeni ötvesek közül többen kedvelik a magyar legényeket — mi e gyakorlati népnél csak azzal kimagyarázható, hogy a magyar legények bizonyosan szebben és jobban dolgoztak, — sőt inkább szeretik, mint a magok nemzetségökből való szász legényeket, de nem mernek a czéhvel dacolni, hiven hódolnak a czéh végzésének. A kolozsváriak ellenben meghallgatják a czéh kívánságát, de eszök ágában sincs az engedelmesség. Azt is lát-

1) Egykorú másolat — par. — Az erd. muz. Ötvesiratok.

hatjuk, hogy a szélsőségre hajlandó elemeknek minden időben kész fegyverök a terrorismus; Szebenben a szegényebb, de makacs természetű intrikusok rákiáltanak az előkelőbb, gazdagabb, munkásabb polgárookra: ne merészeljenek magyar legényt tartani!

És most ha valaki tőlünk kérdené, hogy hát csakugyan miért volt a szebeniek e nagy gyűlölete a magyar ötvesek ellen? Egy szóval ugyan nem lehet felelni, de biztosan ki lehet mutatni, hogy: a szebeni ötvesek szenvedélyét művészi irigység, kenyéririgység, s a magyarság gyors fejlődésétől való félelem vezette. Tudjuk, hogy a közönségesebb mesterségeket űző fiatalság századokon át járt a szászvárosokba, de minthogy a legény és mestere közt folyó élet bizonyos bonomiát, hogy úgy mondjam, bizonyos pátriarchalis hajlamokat feltételez, mely a szászban a magyar iránt soha sem volt meg, a magyar mesterlegényeknek szász városokba vándorlása soha sem volt valami nagyszámú, tömeges. De meg ezeket a mesterlegényeket nem is vették oly nagy tekintetbe, mert ha beleszerettek is leányaik s tán oda is kellett adni feleségül, az illető, csekély méveltségénél fogva, könnyen szászszá lett s nem kellett valami nagy veszedelemtől tartani, hogy valami magyar elem talál elszaporodni a városban; de az ötvesek sokkal méveltebb faj volt, feltették tőlük leányaikat (talán feleségeiket is!) s ezekkel együtt feltették saját városaikban nemzetiségi supremetiájukat. Az ötösség, mely Erdélyben eleintén egész a XV-ik század közepéig kizárólag a szászok kezében volt, lassanként terjed a magyar elem közé. A magyar kézben, melynek hajlékonyabbak izmai s általában a magyarok közt, kiknek élénkebb a képzelődése, nemesebb az izlése, meglepő gyorsasággal fejlődött az ötösség s egyszersmind rövid idő alatt nagy hódításokat tett a magyar városokban is. A kolozsvári unitáriusok kolégyomáiban van egy összeírás a XV. század második feléből, melyben a kolozsvári magyar polgárok vannak elszámlálva; abban az összeírásban csak két magyar ötves fordúl elő.

És ime alig telik el 80 esztendő s Kolozsvárt van 31 ötves mester, két czéhmester s alig találkozik egy vagy leg-fennebb két németes köztük, de az is magyarul beszél s magyarul tesz tanuvallomást. A magyar ötvesek annyira elszapo-

rodnak az országban, hogy pár év múlva egyszerre három ötves cézhet kell rendezni: Gyula-Fehérvárt, Maros-Vásárbelyt és Déésen. Az is természetes, hogy a nemesség, a főurak s az udvar, kiknél volt vagyon és izlés, a magyar ötvesekhez fordult, ezt mondja a kolozsváriak keresetlevele is s erről hátrább bővebben szólnak a kezeim közt levő okiratok is. Másfelől az erdélyi fejedelemség megalakulása és erősödése egyértelmű volt a magyarság gyarapodásával és fejlődésével. János király udvara — s részben Izabelláé is — különösen pedig a János Zsigmondé, tiszta magyar volt. Mindezek miatt a szebeniek megszeppentek, a remegés pedig rossz tanácsadó, hitték, hogy végevége már mindennek, nemzetiségüket, kenyerüket látták veszélyeztetve, csak úgy találmra bíztak az új dinastiába, a Báthoriak elsejébe, Istvánba s így fundálták ki és próbálták meg ezt a kis álnokságot a magyar ötvesekkel szemben, melyet bizon sem prudensnek, sem circumspectusnak nem mondhatunk. Mert az az ő beszédük, hogy a pestistől félték s azért nem látták szívesen az idegeneket s hogy a magyar legények *naggyalátók* azaz túlbüszkék, kevélyek, kessentyűt¹⁾ nem dolgoznak s mindjárt felkelnek s több efféle szót se érdemel s komoly figyelemre sem méltó. Ami végre magoknak a szebenieknek magyarságát illeti, ennek ez öt évi per lefolyása alatt mulatságos adatai fordulnak elő. A per kezdetén a keresetlevelet sem értik. A tárgyalások hevében latin szavakkal vegyítve ugyan, de megszólalnak, sőt declamálnak, a per végén szép tiszta magyarsággal irnak. Tanulj ezekből posteritas!

De most lássuk a kolozsvári ötves legényeknek *második* s kisebb jelentőségű, de szintén érdekes és tanulságos munkaszünetelését 1576-ban.

¹⁾ Kessentyű = kössöntyű = nyakékszer, esatt, kapocs stb. Azt hiszem, itt azt a nagy, de dúrva mivű, ezüstből készült esattos kapesókat értették, melyeket a száz asszonyok és leányok téli felső ruháik nyakán most is viselnek.

Második rész. (Az 1576-ik évi strike.)

I.

Jó dolguk volt ez időben a kolozsvári ötveseknek, annyi volt a megrendelés az ország minden egyes részéből, hogy minden egyes mesterembernek volt dolga bőven, elannyira, hogy a hatalmasabb mesterek mindenképen szerették volna megtörni azt a szabályt, hogy két legénynél s két inasnál többet tartani nem szabad. Egyik-egyik mesternél annyi arany s drágakő volt, hogy összes vagyona, marhája, felét se érte volna meg, tehát nagy volt irántuk a bizodalom is s hogy az anyagi jóllét mily virágzó volt, bizonyítja az, hogy abban a lassan haladó korban, tíz év alatt (1566—1576-ig) megkettőződött a hetibéres legények díja. Az előbb ismertetett perben láttuk, hogy mintegy a közszabadság, a hazai köztörvények őrei s a magyar nemzetiség hősei, országos tekintélyükről is gondoskodtak, vessünk most egy pillantást rájuk otthon, városi és cézhalis életökben s lássuk meg, hogy ő kemék bizon erős kezekkel vezetik a céz kormányát s olykor egy kis zsarnokságra is képesek, ha a rendet kell helyreállítani és fentartani. Másfelől azonban, ha a fentebb vázolt per történetét átolvassuk, alig lehet kétségünk, hogy az az 1573-ik évi strike, — melyet formailag a kolozsvári ötves legények rendeztek éppen azért, mert vagy a mesterek előleges titkos egyetértésével történt, vagy általok, habár csak utólagosan is és mintegy kényszerből fogadtatott is el — kissé megroggáta a fennálló fegyelmet, elkényeztette és elkevélyítette az ötves legények szívét; minél tovább s minél magasabb forumok előtt folyt a per, a legények annál bölcsebb s hatalmasabb férfiaknak képzeltek magukat. »Ime — gondolhatták magukban — mennyire igazunk van, lám az egész szász natio mozgásba jött s maga a fejedelem ő uga is beleegyeledvén a mi dolgunkban, megítélte, hogy nekünk igazunk van.«

Minden valószínűség szerint, egyéni jellemükre is befolyással lehetett e nagy dicsőség, a szerénységről, alázatosságról, szófogadásról tudni sem akartak. Egykor aztán eszökbe jutott, hogy ezzel a nagy tekintéllyel és hatalommal, a melyet

maguknak képzeltek, talán jó volna egyenesen a konyhára is szerezni valamit.

Gondolkoztak egyről is, másról is, latra vették a gazdák minden tettét, szavát, de nehezen határoztak, mert az élélmény s általában a szolgálat nagyon jó volt, a fizetés meg emelkedőben, de végre éppen erről eszökbe jutott, hogy épp a legelőkelőbb házaknál, amikor a fizetéseket feljebb emelték, az történt, hogy a reggelit — mely egy csupor tejből, friss gyümölcsből, főtt aszalt szilvából, vagy olykor egy tányér levesből s több efféléből állhatott — megvonták s csak a száraz kenyér volt előtük, valamint megvonták a fejmosó pénzt is, természetes, hogy még más és sok apró panaszuk is volt, mint szokott lenni olyanoknak, akik mindenképp felett azon vannak, hogy okvetetlen elégedetlenek legyenek. Bizon hosszú az a sor, melyben leírták panaszait, de az olvasót valószínűleg akkor is éppen úgy, mint most, inkább mosolyra gerjesztik, mintsem haragra vagy részvétre s inkább olyan bohózatbeli nehézségeknek látszanak, mintsem, hogy komoly szenvedések okozói lehetnének. Hanem ezuttal megjárták a jámbor ötves legények az ők strikejikkal, mert a mester uraimék megunták volt már a legények hánykolódásait s kevélykedéseit s egyszer mindenkorra véget akartak vetni a famulusok urhatnámságának, szóval, az állandó rendet akarták helyreállítani, s ezek következtében oly darócinos gorombasággal csaptak közükbe, hogy a legényeknek sok időre elmúlt minden strikeolási kedve.

1576. május hónapjában egyszerre csak több ötves családnál a legények egész hetykeséggel követelni kezdték a reggelit (főlöstökömöt); a gazdák s különösen a gazdaasszonyok persze határozottan megtagadták. »Nó, ha nem adjátok meg — mondák a legények — mi egy óráig sem maradunk házatoknál.« A gazdák is, bár sok munkájokra gondolva, megrettentek, de komolyan veszik a dolgot s így szólnak: »Na jól van, a felmondást elfogadjuk, de akkor is a búcsuhatet ki kell töltenetek, hogy a felvállalt munkákat elkészíthessétek.«

»Nem, mi — válaszolnak a legények — mi megyünk olyan helyre, a hól a legények igazságát megadják stb. stb., s felkerekedvén, mind az utcára gyűlnek. A kezdeményezők beizennek mindenfelé s a szó teljes értelmében, fellázítják az

ifjakat, kik kivétel nélkül hozzájuk csatlakoznak. Valami kocsmá vagy ivóhely tágas szobájában összegyűlve, tanácskozni kezdték a teendőkről.

Azon közben hozzájuk küldenek a mesterek, hogy ne boldogozzanak s jöjjenek vissza a munkához s kinek-kinek ami baja van, adja elő gazdájának. Ezek ridegen azt izenik vissza, hogy most tanácskoznak, de míg végére mehetnének, addig is, ha a főlöstökömöt és fejmosó pénzt meg nem ígérük minden háztól, nem is szólnak semmit. Tanácskozásuk eredményét írásba fogják a mestereknek tudokra adni. Úgy látszik, hogy a legényeknek a szabályok és ügyrendtartások folytonos tiltakozásai dacára volt némi mellékkeresetök s így vagyonuk is, mert valami ügyes prókátort szereztek, amint azt a bíróság előtt látni fogjuk; egyszersmind még az nap délután a következő írásbeli nyilatkozatot küldték a mesterekhez, melyben elmondják panaszait s illetőleg feltételeiket. Az egésznek fogalmazása literatus emberre mutat s így hangzik:

»Tisztelendő ezéhmester uraim, és tisztelendő uraim mind fejenként egész czéhul Keteknek szolgálatunkat ajánljuk mint urainknak. Emlékezhettek Ketek arra, tisztelendő uraim, az minémű végezése és szerzése volt Keteknek az legények ellen. Egy héten az hétfőt ha elmulatja, Ketek annak az legénynek, hogy ha ugyan mivelne is azután, még is az ő hetibérit meg nem adják arra a hétre. Még ha az, mely mester megadná is, fél gira ezüst az bírsága. *Egyik ez. Másik ez,* hogy Ketek a szegény legényt minden kicsi aprólékért felkölti. *Harmadik szokások* az mester uraim közül, hogy az ezéhben legényére panaszol, az legény vétkeit megmondja, hogy ha sétálásból fogyasztása esik, avagy valami egyéb mulatságból (= mulasztás), azt penig meg nem mondja, ha az legény igazságát megadja-e vagy nem. Hiszen annak is könnyű módját találná, mert az, mely jámbor mester legényének szolgálatját nem szereti, — az míg nála volt szolgálta, — adja meg az ideig való szolgálatját — hocsássa békével. Ne szóllja se együtt, se másutt. *Negyedik végzése* Keteknek ez, hogy az legénynek nem szabad mívet is csináltatni különben, hanem míg az mív olkszül, addig ő magának szabad ne legyen mivelni. *Ötödik,* hogy azt mondja Ketek, hogy az legénynek semmi ideje nincsen sem

éjjel, sem nappal. (Ez az egy alapos panasz és terhes állapot!) Úgy hát a házból sem szabad volna kimenniük. Hatodik végzése Keteknek ez, hogy az legénynek mestere házában nem szabad mulatezni, sőt ha valami barátja hozzá jőne is, tehát tartozik vele, hogy ezt mondja neki: menj el haza barátom, mivelj! Ilyen szokása is vagyon Keteknek, hogy az mely szegény legény az szállást szeretné is, akarná az mestert szolgálni, búcsút ad neki az, mikor szintén akarja, nincs mit tenni a szegény legénynek, el kell hagyni. Viszontag esmét az mely szegénynek kedve vagyon az ura elhagyására, az mester az legénynek szolgálatját szereti, az maradni, betibérét sem adja meg, hanem mégis valamiut, valahogy az legényen bosszuságát kitölti. Még hogy ha az városban az legény más mesternél megmaradna is, azt is megtudakozza, mint vált, hogy vált el urától. Mostan is vagyon oly szegény legény köztünk, kinek csak egy pénz költsége is nincsen, mégis nem akar az ura megfizetni neki, még azt mondja: hadd váltsák ki az mit csináltál, osztán megfizetek. Az is penig lehetetlen dolog, mert nem kontár helyen laknak, sem harmadából nem mivelünk, sem feléből, hogy az szegény legénynek arra halaszt. Mert mostan is vagyon oly szegény legény köztünk, ki elment volna, de hogy egy pénz költsége is nincsen, még sem fizet meg neki, még penig az mely legényt némely mesterhez szerzenék. Még akkor emlékezik felőle: jó atyám fia úgy lakjál én nállam, hogy az én inasomnak békességet hagyj, se szidjad, se verjed, mert én kenyereimet eszi. Sőt (szeőt) az legény még az ura szükségére sem küldheti el, nem hogy az legény szükségére menne el. Az legényt mindenkor szabad megcsúfolni, szidalmazni, kiket még Ketektől is fölvenni nem akarunk, nem hogy azoktól vennők fel, sőt (szeőt) azt kívánjuk, hogy az ki inas, tartozzék az legénynek mindenben szolgálni, az mi szolgálatját az legénynek nézi.

Azért tisztelendő uraim, ha ezek Ketek végzése, mit ötves legények fejenként kiesinytől fogva nagyig ez mellett meg nem maradunk, hanem felkelünk, elmegyünk. Mert ezt Ketek tudja hogy mi es fejenként ugyan nyomorgottunk az tanuságért, mint igaz Ketek elein. Mi es azt kívánjuk Ketektől a legények rendtartásából az mint Keteknek volt, az régi meste-

rektől rendeltetvén. Ha pedig Ketek ez dologban haladékot tenne is, mind addig ugyan nem mivelünk, míg vége nem szakad; hogy ha penig Ketek egyik ezéh napjáról a másikra halasztja, mi azt sem várjuk, hanem mind fejenként elmegyünk, azért mivelen Ketek. Azért Ketektől az mi kívánságunk ez, hogy: az minémá rendtartásuk volt az előtt a legényeknek, kívánjuk Ketektől is azt az fletökemet, fõmosató pénzt és mind az többit az mi az legénységhez tartozik. Mert egy embernek vétkéért nem illik legényeknek régtől fogva való rendtartásukat, igazságukat elveszteni Keteknek.

Mikor azonban a mesterek ezt a körmönfont, szokatlan hangú okiratot elolvasták, még jobban felforrt bennök a méreg és harag, s oly lépésre vetemedtek, mely eddigelő hallatlan volt a kolozsvári iparosok történetében, s melyet csak az által hajthattak végre, hogy a városi elöljáróság támogatását vagy előre kieszközölték vagy ismervén a hangulatot, egyáltalában a felsõbbség jóváhagyására előre számítottak, mert a csend és rend s a polgári biztosság és közbátorság nevében követték el a botrányt.

A legények vezetői hárman valának: István, Máthé és Pál, s ezek a többivel együtt esenedesen iddogálának és aggodalmak közt várták az írás hatását és arra készítendő válasz megérkezését, hát azonban jön egy ifjú mester, az öregebbek szavával és felszólítja a legényeket, hogy válaszszanak magok közül két, három legényt s küldjék a mesterek közé, hogy a megírt neheztelési pontokról tanácskozzanak és egyezkedjenek egymás közt, mert könnyebb az efféle szóval, mint írásban.

Az ifjú legények ahajt kiválaszszák Istvánt, Máthét és Pált, s még egy pár vállalkozott, hogy hozzájuk csatlakozzék s minden gyanútól menten s elég hajlandósággal a békére közeltek ezéjök felé. Megérkezvén a ezéh házába, a mint az ifjak beléptek, a mesterek azonnal körül állották őket, némelyek beszélni kezdték a pontokat, mások csak szidalmazták az ifjakat, de végre ezek látván, hogy itt engedékenységről szó sincs, semmikép sem voltak hajlandók írásuktól elállni. Ekkor egy intésre felnyílt a szomszéd ajtó, s ott álltak a város szolgálai kötelekkel és békókkal felszerelve. Ekkor a mesterek még egyszer felhívták a legényeket feltétlen vissza térésre. Midõn azonban

ezek akkor sem tágitottak, a czéh mester dühösen kiáltva, parancsolt a város szolgálókra: »Kötözzétek meg e pártütöket, kiket bíró elibe akarunk állítani, s mikor kérünk, hogy ott legyetek, elé állítsátok!» És a város szolgálók nemesak a három vezér kezét kötötték hátra s tettek lábaikra vasat, hanem a két kísérőt is velök együtt, hasonló módon bevitték a városházára és börtönbe dugták, hol úgy látszik legalább is nyolcz-tíz napot ültek a vezérek. De már e körülmények legjobban felderülnek a törvényszéki tárgyalás alkalmával, lássuk tehát ezt bő kivonatban s aztán hogy tulajdonképen mi volt eredménye, a mesterek elnevezése szerint a *pártütésnek*.

II.

A tanyán nyugtalanul várhatták vissza a vezéreket, de azok, a mint láttuk, nem mehettek vissza, végre egy pár legény vállalkozott, hogy majd utánuk néz, azonban kevés idő múlva szomorúan tértek vissza s elbeszélték a történeteket; a legényeket ő hír nagyon leverte, a prokator meg fellelkesült, előre látva, hogy rá még több szükség is lesz, s biztatta az ifjakat, hogy csak ne aggódjanak, mert ő kiszabadítja a foglyokat s így-úgy elégtételt szerez, de hirtelen az ajtó felnyílt s azon több ötves mester lépett be, kiknek szándékuk volt a vezér nélkül maradt ifjakat a hazatérésre beszélni, de bizon kevesen hallgattak rájuk, ki az ajtón hátuk mögött, még az ablakokon is néhányan szétfutottak, sőt el is rejtőztek a városban s csakis igen kevés volt azok száma, kiket sikerült haza terelniök. Ez azonban nem gátolta meg a dolognak bíróság elé kerülését s Kolozsvár városának főtisztelendő bírái és tisztelendő esküdt polgárai 1576. máj. 30-kán ez ügyben ítéletre ültek össze. Az hol is az ötves mesterek István, Máté és Pál nevű legényeik ellen, megbizottjuk által ilyen vádat terjesztettek elő: »Tisztelendő bíró uram és király bíró uram! Ezek az ötves legények István, Máthé és Pál, mi nekünk számadatlan szolgálók, ezek minket időnek előtte, alkalmatlanul (elhagytak), számvétetlen felköltének (felj) és az több ötves legényeknek eszeket vesztették, ezek azokat is reá vitték, hogy minket az mi kárunkra és nyilvánvaló bosszúságunkra, egyszersmind számvétetlen el (elj) hagytauk, kiért ha törvény mondja, *pártütőknek* mondjuk

öket fejenkint, kinek a törvényről terhét várjuk, olyant pedig, melyet ez féle hasonlást kik szereznek. Miért pedig hogy ők azt el (elj) végezték, hogy minket ne szolgáljanak soha csak egy óráig is, kívánjuk az törvénytől, hogy minket az törvény megtartsan az mi szokásunkban és az mi privilegiumunkban, melyet Ketek nekünk az legények tartásáról függő pecsét alatt adott. Miért hogy végezést tettek, hogy csak egy óráig se szolgáljanak, kívánjuk az törvénytől, hogy az mi levelünk tartása szerint az bucsúhetet töltsék ki a toronyban. És vessünk számot egymással. Öket mindenről mind egy pénzig megelégtjük. Az toronyba való ülésről is megfizetjük nekik az heti bért, mintha szintén műhelyünkben töltötték volna ki az bucsúhetet. Törvényt várunk Ketektől felőle; ha szükség leszen ez mellett többet is szólnunk.« Mire s legények prokátora így felelt: »Cum protestatione szólnunk Ketek előtt. Megkövetjük az széket és az Ketek személyét tisztelendő bíró uram és király bíró uram. Im értjük az ötves uraim micsoda okot mondanak az mi gyalázatos fogságunkra, hogy csak ez lőtt volna oka az mi gyalázatos fogságunknak, hogy számadatlannak mondanak. És azt mondják, hogy bucsúhetet nem szolgáltunk volna, de mind ezekre mi azt mondjuk, hogy ez ok, az kívül ők magukat mentik az mi fogságunkra semmiképen nem elég okadás, semmit sem suffragál nekik. Oka ez, hogy ti néktek csak a czéh törvényével volt mi rajtunk hatalmatok, soha senkiu sem mívelhetétek volna ezt, czéhetek levele sem tartja azt, hogy az ötves legényt megfogatassátok (így: talán e helyett fogattathassátok) és az fogságban töltsessétek bucsúhetet vellek. Mert az mi kívánságunk Ketektől, mikor azt kívántuk közönségesképen, hogy Ketek megtoldja az mi szolgálatunkat a flöstökömmel, melyel Magyarország és Erdély él; régtől fogva való törvény volt az ötves mestereknek is ez, hogy flöstökömet adtatok az előtt az ötves legényeknek is, kit mikor mi megkévántuk volna Ketektől közönségesképen kívántuk. Hiszen ezzel mi Keteknek semmit sem ártottunk, kiért mi az nagy gyalázatos fogságot érdemlettük volna. Mert szabad volt Ketek vele megadnotok vagy nem adnotok. Mi is pedig szabadok. . . . voltunk vele, ha valakit szolgálunk az vagy nem. Kitétszik az mi igazságunk és ártatlanságunk, hogy ártatlan szenvedtük a fogságot,

melyet Ketek mívelt rajtunk. Ez okáért ez factumot, kik Ketek semmiképen mi rajtunk nem mívelhetett volna, mert mi jámborok és ártatlanok vagyunk, ezéh törvényével kellett volna minket büntetnetek. Meg követjük az széket és tisztelendő bíró uraim az Ketek személyét is, úgy cselekedtetek ti mi velünk, mint szoktak orvot és gyilkost és egyéb fertelmes személyeket, kiket az törvény convincalt megfogtatják (így) azokat és hátra kötik kezeiket és erős fogságba vetik, vasnak fájdalomába tartják az gyalázatnak helyén, mint orvokat, tolvajokat és egyéb gonosztevőket, kik halált érdemelnek, ti Ketek szintén ez mívelte mi velünk. Miért hogy ti ezt ok nélkül cselekedtetek mi rajtunk ez fogtatást, mely írván (így) vagyon decreti 42. 43. annak poenáját mondjuk hozzátok érette, si iuri videtur, mind magunknak és minden nemzetünknek holt díját követjük érette külön-külön rajtatok mindenitek személyén. Eunek felette azt mondjuk, si iuris est, hogy ex injuria hatalmason cselekedtetek és hatalomnak terhét mondjuk hozzátok érette, melynek poenáját várjuk a törvénytől rajtatok. Azért azt kívánjuk, hogy ezéh leveletek előhózzátok, megmutassátok és megbizonyítsátok, hogy ti néktek arra hatalmatok vagyon, hogy valamely ötves legény bucsúhetet nem szolgál, megköztessétek és úgy mint gonosztevőket úgy tartásátok fogva, mert ha leveletek ezt nem tartja, si iuris est, azt mondjuk, hogy ti magatok destrualátok és oppugnáltatok az ti leveletek ellen és annak terhén is elmaradtatok és megrontottátok, mert nyilván mondja az decretum, hogy valaki nem observálja az ő privilegiumát, ő maga ad okot az privilegium megrontásának. Miért hogy okot adtatok az nagy hosszú perre, melyel mi nekünk nagy kárt szerzettetek és és életünköt megfogtatok, ilyen nagy kárvallásunkért, si iuris est hatszáz forintot kívánunk rajtatok törvény szerint.»

Nem hallgathatjuk el észrevételünket, hogy e beszéd a XVI. században meglepő, épp a polgári osztály köréből, mintha megelőzné korát, szavaiból a XVIII. század szelleme leng felénk, de hatása a bíránál kevésbé nyilatkozik, ők ott maradtak az ítéletben, a hol voltak egy XVI. századi város polgári ítélőszékében, a hol az alárendeltnek nincs igaza előjáróival szemben, habár hiszem, hogy a személyes szabadság érdekében mondott szép szavak az ők bölcs füleiket is kellemetesen csik-

landozhatták. A mesterek prokátora, úgy látszik, megilletőd-vén kissé, kerülő úton kezdte a feleletet, s így szólt: »Nyilván vagyon ti Keteknél és egyebeknél is, hogy az mi művünk ezüstből és aranyból vagyon. Sok uraknak és országbeli nemes népnek vagyon míve nállunk, — kiknek mi olyanok vagyunk mint komornyikjok, — kiket a mi hűségünkre és gondviselésünkre biztanak; soknak közülünk minden marhája sem érne azt, az mit reánk biztanak, ezek az legények mi utánnunk annyi jószággal szabadon birtanak, mi es penig az ő hűségökre biztuk. Ők pedig látván mostan az mi szorgos mívünket, vélték alkalmasnak az időt, hogy minket megsarczoltassanak, és műhelyünkötől hírvük nélkül, ¹⁾ az mi nyilván való bosszúságunkra, kívül minket magháborítottak az mi szokásunkban és privilegiumunkban, szorgalmaztatván minket, hogy ha nekik arra mindjárt kedvük szerint való választ nem teszünk, mindjárt elhagynak, kit meg is tökélettenek. Mi penig jelentvén nekik, hogy minket az mi szokásunkban és az mi privilegiumunkban ne erőlködjenek megváltoztatni, hanem töltsék ki az bucsúhetet, ha nem akarnak maradni, elbocsátjuk.

Erre tőlük ez lőv válaszuk, hogy: csak egy óráig sem maradnak, kit ha tagadnák, hitökre kötjük. Látván ez okáért ilyen nagy keménységüket és műhelyünkötől kitávozásukat ezért tartóztattuk meg őket törvényre és számadásra, hogy mi es azoknak számot adhassunk, a kik marhájokat reánk bizták. Azért most is kívánjuk a törvénytől, hogy az toronyban (toromba) az bucsúhetet kitöltsék, annak utánna számot vetvén velek, arra is megfizetünk nekik, mintha míveltenek volna és úgy jámborul menjenek el. Hol penig arról szóluak, hogy kötözve voltak. . . . arra mi az poroslónak tanuságot nem adtunk, hogy megköttözze avagy ne, hanem mi mondtuk csak ezt, hogy: »meg fogja őket és nekünk előadja törvényre mikor kérjük. Hiszszük azt, hogy ha a poroslónak engedelmesek lettek volna, talán az se kötötte volna meg őket, de azt hiszszük, hogy azt is engedetlenségökkel nyerték magoknak. A hól azt mondjátok, hogy titeket meg nem foghattunk volna, mert mi nekünk csak az ezéh törvényével volt volna rajtatok hatalmunk, de ha

¹⁾ Az az a nélkül, hogy a szabályszerű hírtételt megtették volna.

sziatén úgy volna is, kit mi nem vallunk, mégis méltán mivel-
tük. Oka ez, hogy ti magatok adtatok okot fogságtokra, azzal
hogy mi intünk vala az czéh levelének tartása szerint az buesü-
hétnek kiszolgalatjára, de miért hogy ti megkeményítvén ma-
gokat, az mi kárunkra és nyilván való bosszúságunkra aka-
ratotokat megmondátok, hogy csak egy óráig sem akartok
szolgálni. Ezzel adtatok egy fél okot fogságtokra. Másik ki na-
gyobb ennél is, hogy mihelyükből hirünk nélkül felkeltetek és
külön magatoknak gyűlést töttetek és végeztetek, hogy minket
egy óráig sem szolgáljatok, kit meg is tökéltettek. Nyelvetök-
kel az mint megmondátok és cselekedetökből az mint mostan
megtetszik. Az mi mihelyünkben penig sok jámbor aranya és
ezüsti volt, ti kezetekben volt nem tagadhatjátok, kit ha tagad-
tok, hitetekre hagyjuk, kiről nekünk számadással tartoztatok
volna; sőt még tisztességtok is azt mutatta volna, az okáért
tartottunk meg törvényre, mert nem akartunk máshová utána-
tok fáradni a mivekért. Azért mostan is azt kívánjuk a tör-
vénytől, hogy ezek előállassák az többit is az számadásra, mind
azokat az kiknek szavokat szólták előttünk. A hól penig flös-
tökömet kívántak tőlünk, azt is nem itt, nem mostan kellene
kérnetek, hanem házunknál, kinek-kinek mind gazdájától an-
nak ideje korán. Mert tudjátok jól szokásunkat és törvényün-
ket, hogy mikor hozzáuk jötök lakni, a két hétig avagy négy
hétig és próbályátok gazdaságunkat és asztaltartásunkat,
azután velünk megszerződtek, ha ismeritek, hogy velünk meg-
alkhattok, asztaltartásunkkal és fizetésünkkel megmaradhat-
tok. Akkor nem kívántatok semmi flöstökömet, mert láttátok,
hogy az mi kenyerünk töletek tilalmas nem volt. Azért itt
mostan ezzel minket nem gyalázhatnátok. Sőt ha meg kell mon-
dani ezt ti nekünk ugyan áron adtatok volna, ha mi vele élni
akarunk. Mert mióta nektek flöstökömet nem adott minden-
künk, azóta ti nektek heti béretök sokkal nagyobbra ment fel,
hogy nem mint az előtt míg flöstökömet (így) adtunk ti nek-
tek, kire ti magatok vagytok bizonyosságunk. Ez volt az oka,
hogy mikor velünk megszerződtek, közületek azkor egy is
nem emlegette, hogy flöstökömet adjanak ő néki; mert a nél-
kül is látta mindenkor az gazda kenyerét jelen lenni. Ha penig
közületek valamelyiknek nem tetszett volna az szállás, tudjá-

tok azt, hogy azt az gazda nem tarthatta volna meg, sem tar-
totta. De ez meglátszik, az ti cselekedetökből, hogy ti ezt raj-
tunk csak bosszúságból mivelteitek, kinek az törvénytől terhét
várjuk. Törvényt várunk ezekről ti Ketektől. Ha szükség, nyel-
vel is többet szólunk. Mire a legények prokátorának utolsó
felelete így hangzott: »Im értjük tisztelendő bíró uraim és
Királybíró uram az ő kemék nagy sok hosszú replicatiojokat,
melyben ugyancsak azt felelik most is, hogy mi, a mi kívánsá-
gunkkal és könyörgésünkkel adtunk volna okot nekik az meg-
fogtatásra; ki semmiképen nem lehet, mert mi csak szegény
szolgák voltunk, az mi dolgunk csak könyörgés volt, ha mit
kévántunk tőllek, ezzel nekik semmit sem ártottunk, kiért mi
ez nagy fogságot érdemlettük volna. Ez okáért azt mondjuk,
hogy ez ti néktek magatoknak erőtlen és alkalmatlan és tör-
vénytelen, magatok meentségére semmi helye nincsen az tör-
vényben, mert más és nagyobb az dolog, ki mi nekünk mind
fejenként tisztességünket és életünket nézi, mert ti Ketek
egész czéhul tisztességünkben minket és szabadságunkban meg-
rontott, ki tihozzátok soha semmiképen nem illett és nem
fért volna, hogy minket ilyen nagy gyalázatos fogságra és vas-
nak fájdalomra vitettetek volna. Oka ez, mert soha ez ország-
ban semmiféle míves nép ezféle gyalázatos fogsággal az míves
legényeket az el (elý) búcsúzásért nem szokta illetni. Nektek
is penig soha törvénytek nem volt, czéhetek levele sem tartja
azt, hogy mikor az hetibéres szabad legény elbúcsúzik, jám-
borul elakarja urát hagyni, hogy azt oknélkül megköztettesse
és erős fogságba vettesse, mert ez minden országnak ellene
vayon. Mert ezből nyilván kitetszik az mi igazságunk, hogy
mi nem számadatlan akartuk elmenni, az mint ti magatok
feleltok és irástokban nyilván vayon, hanem, ha az mi kéré-
sünkre és könyörgésünkre engedelmesek nem lesztok; azután
úgy számot vetvén egymással, úgy megyünk el.

Ez okáért ezekből nyilván kitetszik, hogy ti Ketek mi-
velünk ez gyalázatos fogságot semmiképen nem mivelhette
volna. Azért azt mondjuk, si iuris est, hogy az ti czéhlevele-
teknek ellene vayon az mi megfogtatásunk, oka im ez, mert
az ti czéhleveletek nem arra, hogy valamely ötves legény
búcsúhatet nem szolgál, mint gonosztevőket úgy tarthassátok.

Továbbá hami valamit kívántunk ti Ketektől az ti hatalmatokban volt, ha azt megadtátok volna avagy nem, ha pedig czéhleveletek azt tartja, hogy valamely ötves legény búcsúhetet nem akar szolgálni, megfogtassátok, mi nekünk is el kell szenvednünk. Ahol pedig azt kívánja Kegyelmetek, hogy mi az többieket előállassuk, arra azt mondjuk, hogy mi ti nektek azzal nem tartozunk, mert azok is itt vannak ez városon és mindenkor megtaláljátok, ha mi dolgokat vagyon velök, de mi senkinek perest nem tartozunk előállítani, de miért hogy ez factumot miveltétek mi rajtunk és czéheteknek szabadsága ellen ilyen nagy gyalázatos fogságra vitettetek minket, sine crimine mint orvosokat és egyéb gonosztevőket, azt mondjuk, si iuris est, hogy ezzel, ha czéhetek leveléből elég okát nem adhatjátok, hogy czéhetek levelét is ezzel megrontottátok. És annak valami terhe vagyon az kívül Ketek azt observálni tartozott volna, azt is megrontottátok és annak terhén is elmaradtatok. És ezek felett azt mondjuk, qui sine crimine, ezféle gyalázatos factumot cselekedik emberen, mint ti cselekedtetek mi rajtunk, ez factumért mi fejenként Keteken külön-külön mindeniteken holt díjunkt követjük és terhét is várjuk az törvénytől. Miért pedig hogy ez nagy perre okot adott Ketek ezzel minékünk nagy kárt tötöttetek, kárvallásunkért és költségünkért hatszáz forintot követünk rajtatok, megis kívánjuk az törvénytől adatni; a hól pedig ti azt mondjátok, hogy az szolgának tanuságot nem adtatok, hogy minket megkötözzen, hanem az mi engedtlenségünk mutatta volna azt, hogy megkötözne, azt mondjuk erre, hogy minket négyen közitekbe hívtatok és mivelünk ott beszélétek, ajtótokat egy mesterrel megállatátok. Másfelől a város szolgájáért küldöttetek és mikoron az város szolgája az két mesterrel eljött volna, mindjára azt mondatok ti az város szolgájának: ezeket megfogjad és megkötözzed őket, kit megbizonyítunk az város szolgájával és az mellett az mi országban erős törvény, azzal is megbizonyítjuk, azért azt mondjuk, hogy ti adtatok okot arra is, az mi megkötözésünkre. Mi pedig ártatlanok lévén mint az bárány, még csak kezünket sem emelítettük, nehogy mi a város szolgája ellen akartunk volna támadni. Mikor minket négyen megkötöztettetek, azután

hívatottok be az ötödiket is és azt is azonképen kötöztettétek meg.

Még annak nyavalyája lévén, könyörgettünk, hogy meg ne kötöztessétek, a nélkül is elmegyen, de semmiképen nem engedétek, hanem azt mondtatok, hogy megkötözze azt is. Ez mostani replicationk az Ketek replicatiojára cum protestatione, ez mellett ha szükség leszen, többet is szólunk. Isten szerint való törvényt várunk ti Kegyelmetektől.

Erre mintegy kifogyván a szóból, mindkét fél prókátora kész volt itéletre bocsátani az ügyet, de a felperesek prókátora fel kívánta olvasni a czéhszabályzatnak azt a pontját, melyet a legények egyenesen megsértettek, melynek tartalma ez: »Az mely legény urát el akarja hagyni, két héttel előbb tartozzék urának akarátját megjelenteni, azután is búcsúhetet, két hetet szolgálni, hogy az mívet, az melyet felfogadtanak volt, elvégezzék. Senki pedig, egy mester is ezféle legényt, ki ez városban egy mestertől más mesterhez akar szolgálni menni, meg ne merésze (így) addig fogadni, az míg meg nem érti az urától mi okon és mi módon vált el.« Természetes, hogy a legények prókátora sem maradhatott el s ő felolvastatta az egész czéhszabályzatot, hadd lássék, vajjon van-e csak egy szó is benne, mely helybe hagyná, vagy jogot adna a mestereknek mint olyanoknak, hogy a legényt elfogathassák.

Melyek után a város birái megfontolván a kétfelől elősorolt okokat, úgy találták, hogy a czéhszabályzatban nincsen oly szó, mely jogot adott volna a legények megfogására és börtönben tartására, minek következtében a pártlítás főnökeit azonnal stante sessione szabadon bocsátották, de ennél több positiv vivmányt vagy a fogságért anyagi elégtételt, amint kérték, nem is kaptak a legények soha, legfennebb még a reggelit hogy megkapták, mit onnan lehet gondolni, hogy pár hónappal később az egyik czéhmester levelet ír a nagyváradí ötves czéhmesternek s utóiratban azt kérdi, hogy: »hát Keteknél ad-e minden gazda flöstökömet az ifjuságnak és inkább mit adnak?« Ez érdekes kérdésre a választ tartalmazó levél érkezett-e Kolozsvárra vagy nem, nem tudjuk, de az iratok közt nem lévén található, miként fennebb is, fájdalom, csak hozzávetéssel felelhetünk, hogy mit szoktak reggelizni.

III.

Ügylátszik, hogy a legények az ítélettel nem voltak megelégedve s amint az előttünk fekvő transmissió bizonyítja, apelláltak a fejedelemhez.

De az ötves mesterek sem voltak megelégedve, ők is a felebbezéshez folyamodtak. Mert az ítélet második része úgy hangzott, hogy: a felek kölesünös követelései nem vétetnek figyelembe s mindkét fél az egymással való kibékülésre utalhatnak. Hogy azonban a legények ítéletesen tizenegyet napra a toronyba (toromba) zárassanak, amint azt a mesterek kérték s bizonyos ohaították is, arról szó se volt. Minden valószínűség szerint a tanács mint bíróság is, minden ingadozás nélkül — a mind kettőt városi tanácsot és czéhet éltető, fenntartó conservatív szellem követelményei szerint, feltétlenül a mesterek pártján állott s készséggel egyezett volna bele, hogy a rendi intézmények, a rendi világnézet és rendi felsőbbtség s általában az állami és társadalmi összes létet fenntartó tekintély elve ellen ily konokul felszólaló *pártütők* megfenyítettessenek — s a mesterek által készített súlyosító szabályokat kifogás nélkül irták be a transmissio végére mindazonáltal a legények törvénytelen elfogatása, vasba veretése és tömlőzbe vetése oly helytelen s mondhatni oly botrányos eljárás volt, mely a városi bíróság legelőzékenyebb jóakarátát is megbénította. És az ötves mesterek várakozása ellenére a tanács épen ki akarta tüntetni, hogy ez erőszakos eljárással semminemű szolidaritásban sem áll. És habár csak városi polgárok s nem nemesek ellen történt, jó volt, hogy a személyes szabadságnak ily durva megsértése az ötves mesterekre nézve még nagyobb bajt nem idézett elő, mert ügylátszik, a felsőbb körökben is visszatetszést szült, minthogy a fejedelem széke is helybehagyta a kibékülésre utasító végzést; mely csakugyan a legtapintatosabb befejezés is volt.

Itt következik a legényekre vonatkozó megsúlyosított tizenegy rendszabály:

Tizedik czikk. Valamely mester, legényt az műre társul fogadna fel és annak felét, harmadát vagy negyed részét adná, az városnak és az czéhnek szokása ellen, egy gira ezüstön maradjon. Két része az bírőé, tanácsé, harmada az czéhé legyen.

Tizenegyedik cz. Egy mesternek se legyen szabad egyszersmind két apródnál többet tartani, azonképen legényt is. Minden apród penig, az ki arra az műre akar állani, az ő uránál kísérgetésnek okáért (kísérletképen) hat hétig lakják. Annak utánna penig az két czéhmester előtt és az többi előtt is az urához beszerződjkék, az czéhbe tartozzék 2 forintot fizetni és az ő urának az hívségének bizonyos voltaért kezeset vessen. Ha nem mester fia, négy egész esztendeig tartozik szolgálni apródnul. Az elő két esztendőben sarutól elválva, mindennel ő maga ruházza magát, az utolsó két esztendőbe az ura ruházza. Ha penig ezféle inas valamely az ő urát maga fel (felj) fuvalkodásából, vakmerőségéből időelött elhagyná és egy holnapig haza nem menne hozzája, annak utánna fel ne vegyék, hanem ha újonnan szerződik és a két forintot letészi. Akármely öreg legény is penig négy esztendőt kell (kelj) szolgálni, hogy azt kitölti, tartozik az ura neki egy forint ára ruhával.

Tizenkettedik cz. Valamely szolgál azaz inas vagy legény országban találtatik, ha nagy ország lészen, az bírő ítéletére hagyják, ha kicsiny, hát az bírő elől az czéh eleibe kérjkék.

Tizenharmadik cz. Ha az mesterek között az vagy legények között valamely háborúság, veszedelmes észveszés (=ezvezés) támad, szabadságok legyen az mestereknek azt a czéhben letenni, ha penig ezféle versenyesek meg nem békélhetvén egy először bírő eleibe jutnának, onnét esmét békességet kívánának, esmét a czéh eleibe jöhessenek megbékélleni.

Tizennegyedik cz. Az mely legény urát elakarja hagyni, két héttel előbb tartozzék urának akaratját megjelenteni, azután is búcsuhat két hetet szolgálni, hogy az mívet, melyet felfogadtanak volt, elvégezzék. Senki penig, egy mester is ezféle legényt, ki ez városban egy mestertől más mesterhez akar szolgálni menni, meg ne merjen addig fogadni, az mig meg nem érti, mi okon és mi módon vált el.

Tizenötödik cz. Ha valamely legény ez városra jöne mívelni és itt ez városban mívet nem találna, kiért oly helyre ki menne, ahul semmi czéh nincsen, olyan helyen két hétnél tovább ne legyen szabad mívelni, ha penig különben cselekednék, annak utánna ismét ide az városra jöne, senki az félének addig mívet ne adjon két lat ezüst bírság alatt, hanem az czéh-

mestereknek hírré tegye és az olyan legény az mestereknek kedvét lelje.

Tizenhatodik cz. Ha valamely legény az ő urát haragjában el akarná és elnagyná ok nélkül és az ura bosszuságára az megmondott búcsu két hetet sétálással töltenéje el és azután más mesterhez akarna menni, semmiképen mívet néki ne adjon senki, miglen az ő urával, mesterével megalkuszik; mert valaki ezféle legénynek mívet adna, két lat ezüstön marad.

Tizenhetedik cz. Egy mester se merészeljen az legénnyel társul mívelni, se arannyal se ezüsttel együtt kereskedni valamiképen. És egy mester is az ő műhelyében az legénynek ne hagyjon az ő maga szükségére többet esinálni, hanem egy ruhára való gombot, egy felső ruhára való horgot. Ennek is penig az ezüstjét az legény az mestertől vegye. Senki továbbá ne merészeljen szolgájának darab ezüsttel az vagy arannyal fizetni, mert ha valamely abban találta, hoogy az ő szolgáljával vagy valamely legénnyel ezen módon mívelne és kereskednék, egy gira ezüsttel, ha penig arannyal vagy ezüsttel fizetne, két lat ezüsttel büntetessék.

Tizennyolczodik cz. Egy legénynek se legyen szabad itt ez városon ezüstmível vagy darab ezüsttel kereskedni és magának nyilván az vagy titkon mívelni, mert ha valakit, vagy inast vagy legényt ezben kaphatnak, az mívet attul elveszik és az czéhládába teszik. És mívet sem adnak annak mindaddig, míg nem az mesterekkel dolgát eligazítja. Továbbá valamelyik valakit mesterek közül vagy méltatlan beszédével vagy cselekedetével megbántand, annak egy mester se adjon mívet, míg nem az mestereket, az kiket megbántott, meg nem engeszteli. Azonképen büntetessék az is, az ki vagy inas, vagy legény az ura formáját megformálja, az ura engedelme, hire nélkül.

Tizenkilencedik cz. Senki, se mester, se legény az felet-több való részegségbe avagy az házsártba (hasartba) be ne merüljön, az czéhek kisebbségére, mert az kit ezféle vétékben találunk, ezféle vétékért egy lottal, másikért kettővel, harmadikért huszonegy lot ezüsttel büntetessék. Ha mind erre is meg nem szünnék, ha mester léssen, az czéhből kivetessék, ha penig legény avagy inas, először ötven pénzzel, másodsor egy

forinttal, harmadsor kettővel büntetessék, negyedsor az mívnek feltiltásával.

Huszdik cz. Senki, egy mester is több mívet fel ne fogadjon, hanem csak az mennyit alkalmas ideig két legénnyel és két inással jól megcsinálhat és elvégezhet. És senki, egy mester is, az kinék két böres legénye vagyon, valamely mestert heti bérrel ne merészeljen tartani, az ki penig azon módon mestert akar oda fogadni, az mester helyett az legényt elbocsássa tőle. Az ki ezenkívül cselekedik, először négy lat ezüsttel, másodsor huszonegy nehezéssel, harmadsor egy gira ezüsttel büntetessék meg, negyedsor ha meg nem szünnék, engedtlenségnek bűnével.

Azonban e megsúlyosított czéhszabályok is kissé nyersebb hangon vannak ugyan szerkesztve, mind az által kevésse térnek el az akkor fennálló, általános gyakorlatban levő szabályoktól s csak annyiban érdemelnek különös figyelmet, hogy összehasonlítva az elégedetlenek által szerkesztett panasz-kérvénnyel, melyet fennebb közöltünk, bátran következtethetjük, hogy ez újabb strike eredménye a legényekre nézve a teljes bukás. Mert nyugalmas állapotukat megzavarták, mondhatni, országra szóló megaláztatást kelle tűrniök, t. i. az elfogatást s nyerni — nem nyertek semmit.

A kezeink közt levő iratokból, melyek a XV. század végétől a XVIII. század végéig terjednek, úgy látszik, az ötves legények, egyes személyes pörpatvarok kivételével, többé ily tömegben való csoportosuláshoz, felkeléshez és egyetemleges támadáshoz nem is folyamodtak, hanem végezték szép művet híven, állhatatos türelemmel, kitartással, dicsőséggel, hogy most századok múlva is ragyogjanak s hirdessék a művészet tökélyét, — míg nem egyszer csak lehanyatlottak s eltűntek a magyar műipar színpadáról, mintha csak árnyalakjai lettek volna eszményi munkásoknak.

De most legyen elég a kolozsvári ötvesekről, következnek még több rajzok, melyek e tekintélyes testület XVI. és XVII. századi életét mind élénkebb és élénkebb színekben fogják feltüntetni.

TÁRGY- ÉS NÉVMUTATÓ.

	Lapszám
<i>Abrudbányai Jakab</i> kolozsvári ötves legény	9
<i>Aczél Máté</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Angaléta Széles Márton</i> felesége Kolozsvártt	22
<i>Anna</i> Ötves István kolozsvári polgár özvegye	23
<i>Antal</i> mester kolozsvári ötves	9, 10, 11
<i>Apród</i> = inas, tanuló, (tyro)	3, 4, 9, 50
<i>Asztalos Péter, Asztalos Lőrincz fia,</i> kolozsvári ötves legény	23
<i>Bácsi Péter</i> kolozsvári polgár	20, 22
<i>Bácsi Tamás</i> diák, 1575-ben kir. ember	6
<i>Bak Pál</i> szebeni ötves mester, később ezéhmester, magyar barát	9, 12, 22—24, 34
<i>Balassi</i> (Balácsi vagy Balassa?) <i>Gergely</i> előbb kolozsvári ötves legény, később gyulafehérvári ötves mester	12, 20
<i>Bálint mester</i> szebeni ötves	34
<i>Bárczai János</i> diák, 1575-ben kir. ember	6
<i>Bárczai Máté</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Bárvhalomei Gergely</i> szebeni ötves mester	15
<i>Báthai János</i> diák, 1575-ben kir. ember	6
<i>Báthori István,</i> erdélyi fejedelem, lengyel király	13, 16
<i>Báthori Kristóf,</i> erdélyi fejedelem	30
<i>Baxas Mihály</i> diák, 1575-ben kir. ember (vajjon nem ebből a családi névből lett a tréfiás bakszász elnevezés?)	6
<i>Becskeréki György</i> ifju ötves mester	24
<i>Beregszászi Ezekiel</i>	24
<i>Beregszászi Lukács</i> kolozsvári ötves legény, később tordai ötves mester	11, 20
<i>Besztercze</i>	10
<i>Besztercei Antal</i> szebeni ötves mester	9
<i>Besztercei Tamás</i> szebeni ötves mester	11, 34
<i>Bonczhidai Gergely</i> kolozsvári ötves ezéhmester 1575-ben	19, 33
<i>Bonyárthi Pistáki Lukács</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Borbély János,</i> székesfehérvári dictum, 1573-ban a kolozsvári ötvesek prókátor, 1575-ben kir. ember	6, 7
<i>Bornemiza Gergely</i> kolozsvári ötves ezéhmester	21

	Lapszám
<i>Borsoló János</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Brassó</i>	10
<i>Budai Tamás</i> kolozsvári ötves mester a szászok barátja	4, 9, 14, 18, 31—34
<i>Chizbert Bálint</i> szebeni ötves mester	14
<i>Chribes Márton</i> brassai ötves ezéhmester	15
<i>Csákány Balázs</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Csizmajártó Jakab</i> 1573-ban gyulafehérvári csizmadia	12
<i>Dávid</i> szebeni ötves mester	24
<i>Deák Gergely</i> — szentegyházi — 1575-ben kir. ember	6
<i>Deák Márton</i> tordai jegyző, 1575-ben kir. ember	6
<i>Dolszai István</i> ítélő mester	30
<i>Fekete Máté</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Fenesy Bálint</i> szebeni ötves mester	10, 20
<i>Filstik Lőrincz</i> kolozsvári városbíró	20
<i>Filstik Péter</i> kolozsvári ötves ezéhmester	4, 18, 19, 21
<i>Flestököm, fölöstököm</i> = reggeli, teggeli étkezés	46, 49
<i>Forintverő Egged</i> szebeni szász kovács mester, <i>fia</i> Kolozsvártt tanulja az ötves mesterséget	23
<i>Forster Sala</i> kolozsvári polgár	19, 21
<i>Geldner Lendárt</i> segesvári ötves mester	14
<i>Gubis Tamás</i> szebeni ötves ezéhmester 1566-ban	10
<i>György</i> szász születésű ötves legény Kolozsvártt	22, 24
<i>Gyula-Fehérvár</i>	10
<i>Huszár Péter</i> királyi ember (homo regius) a szebeniék részéről	18
<i>Igyártó Ötves Mihály</i> kolozsvári esküdt polgár	33
<i>Ilyés Lőrincz</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Imce mester</i> szebeni ötves	25
<i>Ippi Tamás</i> diák, 1575-ben kir. ember	6
<i>István</i> 1576-ban a kolozsvári ötves legények vezére	41
<i>Izabella</i> királyné	36
<i>János király</i>	36
<i>János szebeni ötves legény</i>	23
<i>János-Zsigmond</i> választott király	36
<i>Járvány,</i> pestis, halál	24
<i>Kállai Demeter</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Kannagyártó István</i> } kolozsvári ötves mesterek	22
<i>Kannagyártó János</i> }	
<i>Kardos</i> (vagy tán Kádár) <i>Mihály</i> 1573-ban kolozsvári ötves legény, később ötves mester	13, 20
<i>Katona Keresztély</i> 1573-ban brassai ötves ezéhmester	15
<i>Kendi Ferencz</i> } fejedelmi tanács urak	30, 34
<i>Kendi Sándor</i> }	
<i>Kereszturi Csákány Balázs,</i> lásd: <i>Csákány Balázs.</i>	
<i>Kessentgyü,</i> kössöntgyü = durvább művü ezüst ékszer, nyakra való,	

	Lapszám
ezüst csatt, nagy köpenyegre való kapocs, melyet a szászok ma is viselnek	11
<i>Kidei Ilyés Lőrincz</i> , lásd <i>Ilyés Lőrincz</i> .	
<i>Királybíró</i>	7
<i>Kolozsvári Fekete Máté</i> , lásd: <i>Fekete Máté</i> .	
<i>Koppányi Lóvintz</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Kovácsi András</i> 1573-ban kolozsvári ötves legény	20
<i>Lakatos János</i> kolozsvári polgár	19
<i>Legény, segéd, vándorló ifju (famulus)</i>	3, 4, 50, 53
<i>Leones Bálint</i> gyulafehérvári ötves mester	14
<i>Lippai Mihály</i> diák, 1875-ben kir. ember	6
<i>Máté</i> 1576-ban kolozsvári ötves legények vezére	41
<i>Medgyes</i>	25
<i>Mezei János</i> segesvári bíró	15
<i>Mohai János</i> 1575-ben kir. ember	6
<i>Nagysarkó</i> = büszke, kevély	11
<i>Nocum gratiosum</i>	18
<i>Ötves Ádám</i> kolozsvári mester	33
<i>Ötves Ambrus</i>	20
<i>Ötves Antal</i> 1573-ban kolozsvári ötves legény	3, 20
<i>Ötves Balázs</i> szebeni mester	33, 34
<i>Ötves Bálint</i>	12
<i>Ötves Boldizsár</i> kolozsvári mester	20
<i>Ötves Dániel</i> segesvári mester	14
<i>Ötves Dávid</i> szebeni mester	13
<i>Ötves Demeter</i> kolozsvári mester	22, 24
<i>Ötves Erasmus</i> brassai mester, a czég őrege	15
<i>Ötves Gergely</i> gyulafehérvári mester; latin czíme ez: Gregorius Aurifaber pomeranus, Albae-Julienensis, Illustrissimae Domi- nationis vestrae Imaginem factor	13
<i>Ötves Gergely</i> szebeni mester	14, 15
<i>Ötves Gergely</i> segesvári mester	14
<i>Ötves Imre</i> szebeni mester	13
<i>Ötves Jakab</i> szebeni mester, magyar barát	30
<i>Ötves János</i> szebeni mester	33, 34
<i>Ötves Károly</i> segesvári mester	14
<i>Ötves Kocholdt fia</i> 1575-ben Kolozsvárt tanuló szász legény	24
<i>Ötves Márton</i> kolozsvári mester	20
<i>Ötves Márton</i> szebeni mester	14, 15
<i>Ötves Mihály</i> gyulafehérvári mester	10
<i>Ötves Orbán</i> szebeni mester	12
<i>Ötves Péter</i> gyulafehérvári mester	11
<i>Ötves Péter</i> kolozsvári mester	23
<i>Ötves Simon</i> brassai mester, a czéh őrege	15
<i>Ötves legények- és inasokra vonatkozó szabályok</i>	50—53

	Lapszám
<i>Pál</i> 1576-ban a kolozsvári ötves legények vezére	41
<i>Péchi István</i> kolozsvári ötves mester, a szászok barátja	31—34
<i>Pestis</i> , lásd: <i>Járvány</i> .	
<i>Radovánczi Márton</i> diák, 1575-ben királyi ember	6
<i>Rázmán</i> aram brassai ötves mester	23
<i>Rödi Bárczai Máté</i> , lásd: <i>Bárczai Máté</i> .	
<i>Rewel Mihály</i> segesvári bíró	15
<i>Segesvár</i>	8, 25
<i>Seller Hannes</i> = Széler János, Szebeni Ötves János 4, 9, 19, 20, 21, 24	
<i>Szabó István</i> kolozsvári polgár	19
<i>Szászfenessey Bálint</i> kolozsvári ötves legény	3, 20
<i>Szebeni Báthai János</i> diák, lásd: <i>Báthai János</i> .	
<i>Székbíró</i>	7
<i>Székelvásárhelyi Aczél Máté</i> , lásd: <i>Aczél Máté</i> .	
<i>Szent-Bartolna</i> (Bertalan, aug. 24.) <i>napja</i>	7
<i>Szent-Engedi Deák Gergely</i> , lásd: <i>Deák Gergely</i> .	
<i>Szent-Margit napja</i> (júl. 13.)	31
<i>Szűgyártó Bálint</i> kolozsvári polgár	21
<i>Szűcs Márton</i> = Seiler Márton, Merten Sella szászból lett kolozs- vári magyar polgár	19—21, 24
<i>Tamás mester</i> (tán ugyanazonos Besztercei Tamással?) magyar barát, szebeni ötves	11
<i>Theisz János</i> (akkori magyaros olvasás szerint Theisz) kir. ember a szebeniek részéről	18
<i>Választó Gergely</i> kolozsvári ötves mester	3, 23
<i>Via iuris</i> = per útján	8
<i>Via facti</i> = erőszak útján	8
<i>Wesselényi Anna</i>	9

TARTALOM.

	Lap.
<i>Első rész az 1573-ik évi strika</i>	3.
I. Fejezet	3.
II. >	8.
III. >	15.
IV. >	17.
V. >	24.
VI. >	28.
VII. >	34.
<i>Második rész az 1576-ik évi strika</i>	37.
I. Fejezet	37.
II. >	42.
III. >	50.
<i>Tárgy és névmutató</i>	54—57.

TÖRÖS JÁNOS

SZEREPE A LINCZI BÉKEKÖTÉSSEN

1645.

ZSILINSZKY MIHÁLY,

LEV. TAGTÖL.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLYNAK 1886. MÁJUS 10. TARTOTT ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST, 1886.

KIADJA A M. TUD. AKADEMIA.